

בעזרת השם יתברך

קונטרס

לשון קדשו

דברות קודש של כ"ק מרן אדמו"ר רבן של ישראל

רבינו יואל טייטלבוים זללה"ה

אבדק"ק סאטמאר יע"א

וגאב"ד עיה"ק ירושלים תוכב"א

סעודה שלישית

בי תבוא תשי"ד (חלק א)

שבת שלפני הסליחות

דברי התעוררות לימי הרחמים והסליחות

- טעם על שמחלקים נצבים ויגד ולא ממות מסעי, כדי שיתחילו ימי הסליחות לאחר כי תבוא • הטעם שבתוכחה דכי תבוא לא נזכר בפסוק שום נחמות • ובוזרה: דגם בתוכחה דכי תבוא טמון בו דברי נחמות • טעם שבתוכחה דכי תבוא נזכר כמה פעמים שם הוי"ה, משא"כ בתוכחה דבחקותי • ביאור הגמרא, דקללות שבמשנה תורה משה מפי עצמו אמרן • בגלות האחרון כשאין לנו שום נביאים ובעלי רוח הקודש, נשאר להתחזק ולהתנחם רק בהקב"ה בעצמו • דברים היוצאים מן הלב נקנים אל הלב, שחוזרין ונכנסין ללב האומרן • גם לעתיד יאמרו תפילות ותחנונים, אבל באופן אחרת •

נעתקו בלשון אידיש

בהוספת ביאורים והערות

להבנת הענין

שנת תשפ"ב לפ"ק

יצא לאור ע"י מערכת לשון קדשו

כל הזכויות שמורות ואיסור השגת גבול ידוע © Copyright

הקונטרסים שיצאו בשנים שעברו אך רשות להעתיקם ולהפיצם ושארית ישראל לא יעשו עוולה, וכבר נאמר ואל תשפון באהליך עוולה (איוב יא, ד).

צו מנרב זיין לרגל א' שמחה אדער א' יארצייט רופט: 1-718-388-5519

לשון קדשו - קונטרס רנא-א

לשון קדשו - קונטרס רנא-א

קול אוצר יהודא
ברוקלין: 718-298-4641
ארץ ישראל: 072-3333419
16→5→714.1

ארץ ישראל: 072-3275205
קאנאדא: 438-797-0770
ענגלאנד: 0330-350-3110
פעקס: 718-650-2970

לשון קדשו צענטראלע נומער:

929-522-1515

דרוק 1 צו הערן די רעקארדינגס: דערנאך 251
פאר הערות דרוק 3

צו מנרב זיין דורכ'ן טעלעפאן (דאנערי): # 845-366-2793 1700

♦ ברכת מזל טוב ♦

הרב יואל יאקאבאוויטש שליט"א

(בהרב מרדכי ישעי')

לרגל נישואי בנו החתן שמעון זאב נ"י

עב"ג בת הרב חיים אהרן דוד שפיטצער שליט"א

מו"ה אברהם ברוך גרינפעלד הי"ו

לרגל אירוסיו בתו

עב"ג החתן משה נ"י

בן מו"ה יקותיאל שווארטץ הי"ו

♦ וְהֵם יַעֲלוּ לְזָכְרוֹן ♦

לע"נ הרבני החסיד בונה ומקים עולמות של תורה

רבי נפתלי צבי ב"ר מאיר יעקב ז"ל

פאלאטשעק

נפטר ב"ו אלול תשנ"ה לפ"ק

לע"נ האשה החשובה

מרת פאיה חיה ע"ה

ב"ר שמואל הלוי ז"ל

אשת הרה"ח ר' שלום סאנדעל הי"ו

נפטרה י"א אלול תשפ"א לפ"ק

תנצב"ה

לע"נ הר"ר קלונימוס (קלמן) ב"ר מרדכי אהרן ז"ל

KolSatmar.com

קושיות ודקדוקים בענין פרישת התוכחה

איתא בגמרא, ודורין התוכחה דפרשת כי תבוא קודם ראש השנה, כדי שתכלה שנה וקללותיה

די גמרא זאָגט, צוויי מאָל אין יאָר – די גמרא אין סוף מגילה* – [וואָס] מ'ליינט די תוכחה. זאָגט ער, די תוכחה שבתורת כהנים (פרשת בחקותי) ליינט מען פאַר שבועות, און די קללות שבמשנה תורה (פרשת כי תבוא) ליינט מען פאַר ראש השנה. זאָגט די גמרא [אז] איבער דעם, כדי ס'זאל זיין תכלה שנה וקללותיה.

ח

ובתוספות הקשו, למה מחלקין נצבים וילך, ולא מטות מסעי. ותירצו כי רצו שתמיד יקראו פרשת נצבים קודם ראש השנה, כדי להפסיק שבת אחת בין התוכחה דכי תבוא לראש השנה

תוספות פרעגט אויך^ב פאַרוואָס מ'צוטיילט נצבים וילך [ולא מטות מסעי].

און תוספות קומט אויס [במסקנא, דהוא בכדי] ס'זאל זיין אַ הפסק [בין קריאת התוכחה לראש השנה], איין שבת פאַר ראש השנה. מ'האָט געוואָלט מ'זאל ליינען נצבים 'פאַר' ראש השנה.

ט

קושיא ג

ולכאורה מה שכתבו התוספות דתקנו להפסיק שבת אחת קודם ראש השנה, הוא קצת סתירה למה שאמרו בגמרא דיש ענין לקרות התוכחה קודם ראש השנה, כדי שתכלה שנה וקללותיה

ג) לכאורה עפעס די צוויי סְבָרוֹת זעט דאָך אויס ווי אַ שטיקל סתירה, ער זאָגט אַז מ'ליינט עס פאַרדעם פאַר ראש השנה, כדי שתכלה שנה [וקללותיה], און נאָכדעם זאָגט ער פאַרקערט, אַז ס'ברויך צו זיין אַ הפסק מ'זאל מפסיק זיין צווישן ראש השנה און צווישן די וואָך וואָס מ'ליינט עס, איבערדעם האָט מען אַזוי געמוזט מסדר זיין [אַז] מ'זאל נצבים שטעלן פאַר ראש השנה.

י

קושיא ד

לתרץ קושיית התוספות בשם רבינו נסים, למה מחלקין נצבים וילך ולא מטות מסעי

ד) ער ברענגט דאָרטן [בתוספות, אַז] רבינו נסים גאון האָט געפרעגט [די קשיא] פאַרוואָס מ'צוטיילט נישט מטות מסעי, נאָר נצבים וילך.

* בגמרא מגילה (לא:): תניא רבי שמעון בן אלעזר אומר, עזרא תיקן להן לישראל שיהו קורין קללות שבתורת כהנים קודם עצרת [פירוש: קודם עצרת שהוא זמן קציר וזמן פירות האילן, כדמפרש ואזיל], ושבת משנה תורה קודם ראש השנה. מאי טעמא, אמר אביי ואיתימא ריש לקיש, כדי שתכלה השנה וקללותיה. בשלמא שבמשנה תורה איכא כדי שתכלה שנה וקללותיה, אלא שבתורת כהנים אטו עצרת ראש השנה היא, אין, עצרת נמי ראש השנה היא, דתנן (ראש השנה טז) ובעצרת על פירות האילן.

^ב בתוספות (שם): קללות שבתורת כהנים קודם עצרת ושבת משנה תורה קודם ראש השנה. שאלו בבית המדרש של רבינו נסים, למה מחלקים פרשת נצבים וילך לשנים כשיש ב' שבתות בין ראש השנה לסוכות בלא יום הכיפורים, ואין מחלקין מטות ומסעי שארכות יותר. והשיב, לפי שבאתם נצבים יש קללות שקלל ישראל, ורוצה לסיים קודם ראש השנה. וקשה שאנו לא מחשבינן הקללות שקלל משה ישראל, כדמשמע בפרק המוכר את הספינה (בבא בתרא פח: ושם) אמר רבי לוי בא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, הקב"ה בירך ישראל בכ"ב וקללן בשמנה, ומשה ברכם בשמנה וקללם בעשרים ושנים, וחשיב מואם לא תשקעו עד וְאֵין קֶנָה, משמע בהדיא שעד אין קונה הוי מן הקללות, ולא יותר. ועוד קשיא לפי סברתו, אמאי אין קורין האזינו קודם ראש השנה, שהרי גם שם יש קללות, מִזֵּי רָעַב וּלְחָמִי רָשָׁךְ. ◦ לכך נראה לי הטעם שאנו מחלקים אותן, לפי שאנו רוצים להפסיק ולקרות שבת אחת קודם ראש השנה בפרשה שלא תהא מדברת בקללות כלל, שלא להסמיך הקללות לראש השנה. ומטעם זה אנו קורין בַּמִּדְבָּר סִיני קודם עצרת, כדי שלא להסמיך הקללות שבבחינות לעצרת.

יא

ישוב הקשיזות בענין פרשת התוכחה

ישוב קושיא ד

ואפשר דתקנו כן בכדי שימי הסליחות יתחילו תמיד לאחר שכבר קראו התוכחה, לכן מחלקין נצבים וילך ולא מוטות מסעי, מכיון שיש שנים שחל ימי הסליחות תיכף לאחר שבת כי תבוא.

נאָר וואָס מ'קען זאָגן [לייזש קושיית רבינו נסים, לדרכינו].

[ווייל] אַלע מאָל [ברוב השנים] איז נאָך [שבת] נצבים הייבן זיך אָן די ימי הסליחות, די ד' ימי בקור' הייבן זיך אָן נאָך נצבים, און [נאָך שבת] כי תבוא קומט אויס אַ וואָך פריער.

אַבער [כשחל ראש השנה] אַזוי ווי היי-יאָר ווידער [ביום ג', או כשחל ביום ב'], הייבט מען אָן [א וואָך פריער], די ימי הסליחות הייבן זיך אָן תיכף נאָך פרשת כי תבוא. אַזוי ווי מ'הייבט אָן [במוצאי שבת שלאחר קריאת התוכחה, דאז מתחילין ימי הסליחות, והוא כעין] אַזוי ווי די גמרא זאָגט מ'ליינט די קללות [כדי] ס'זאָל זיין תכלה שנה וקללותיה, איבערדעם הייבן זיך אָן די ימי הסליחות [לאחר זה], וואָס דאָס איז די לעצטע התעוררות פון די ימי אלול פאַר די הייליגע טעג.

הייבט זיך אָן יעצט ווען מ'איז אין די טעג, די ימי הסליחות, דאָס לעצטע התעוררות פון די ימי אָלול.

(ישוב קושיא ג, ראה להלן באות עח)

יב

ובאמת כל החודש אלול הם ימי רחמים והכנה לימים הנוראים, אבל עיקר ימי התחנונים מתחילין בימי הסליחות

[ובאמת] דער גאַנצער חודש [אלול] איז דאָך געשטעלט [אויף] אַן הַכְנָה אויף די הייליגע טעג. אָנהייבן הייבט זיך דאָך אָן [ימי הרחמים, מתחילת החודש. און] ס'איז דאָ מְנַהֲגִים^ה אַז מ'זאָגט גאָר [סליחות] אין די [אלע] ימי אלול. נאָר אונז זעמיר זיך נוהג' צו זאָגן [סליחות] נאָר אין די פאַר טאָג [בשבוע שלפני ראש השנה].

^א כמבאר בעטרת זקנים על שו"ע "ארו"ח, סימן תקפא): והטעם שעומדים עכ"פ בכל פעם ארבעה ימים לפני ראש השנה. משום דאיתא במדרש (עי' ויקרא רבה כט, יב), בכל הקרבנות (כפ' פינחס) נאמר וְהִקְרַבְתָּם, ובראש השנה נאמר וְעִשְׂיָתָם (שם כט, ב), שיעשה אדם עצמו קרבן בראש השנה. ולהכי צריך ארבעה ימים לביקור מפני המומין, ועל ידי התענית יפשוש ויבקר, דומיא דקרבן. בזכרון משה (לר' משה בר' זבולון אליעזר ש"ל בשנת שני"א, בליקוטי דינים אות ה). [ודברי העטרת זקנים הובא באל"י רבה שם, ועוד].

^ב ובוה מתיישב קושיית רבינו נסים, לפי מנהגינו בימי אמירת הסליחות. כי תמיד כשיש שבת בין יום כיפור לסוכות, וצריכין להוסיף עוד פרשה אחת לאחר ראש השנה, נמצא שאז ימי הסליחות מתחילין ביום א' פרשת נצבים, באופן שימי הסליחות יתחילו לאחר שכבר קראו פרשת כי תבוא. משא"כ אם היו מחלקין מוטות מסעי והיו מחברין נצבים וילך, אז היה נמצא שיום א' דסליחות היה מתחיל ביום א' כי תבוא. [ואף שבימי הגמרא לא נתקן עדיין אמירת הסליחות, אבל גם אופן חילוקי הפרשיות, באם יחלקו מוטות מסעי או נצבים וילך, אין זה מדינא דגמרא, וקושיית רבינו נסים הוא לפי מנהגינו בחילוקי הפרשיות, ובימי התוספות כבר נתקנו פיוטי הסליחות].

^ג כן נהגו בני ספרד. וכמבואר בדברי המחבר בשלחן ערוך (ארו"ח תקפא, א): ונוהגים לקום באשמורת לומר סליחות ותחנונים, מראש חדש אלול ואילך, עד יום הכפורים.

^ד כמבואר בדברי הרמ"א שם: הג"ה, ומנהג בני אשכנז אינו כן, אלא מראש חדש ואילך מתחילין לתקוע אחר התפלה שחרית וכו', ועומדים באשמורת לומר סליחות ביום א' שלפני ראש השנה, ואם חל ראש השנה ב' או ג' (בשכ"ו), אז מתחילין מיום א' שבוע שלפניו.

יג

[אָבער] אייביג איז דאָך [אז] אַלץ זונטאָג הייבט מען אָן, ווען מ'גייט אַרויס פון שַׁבָּת, ווי מ'זאָגט [בפזמון יום א' דסליחות] בַּמוֹצָאֵי מִנְחוּתָה קְדָמְנוּךָ תַּחֲלָה. גייט מען אַרויס פון דעם יום הַשַּׁבָּת, [און דעמאָלטס] הייבן זיך אָן אַלעמאַל די יְמֵי הַסְּלִיחוֹת, פאַר די הייליגע טעג.

יד

דברי התעוררות לימי הרחמים והסליחות

על זה גופא צריכין רחמים, שהיה לנו סייעתא דשמיא שיוכלו להתפלל ולומר דיבורים אמתיים, בימים המסוגלים הללו

און מ'דאַרף אויף דעם אַליין דאַרף מען האָבן גרויס סײַעֲתָא דְשִׁמְיָא, [אז] מ'זאָל די זְכִיָּה האָבן און 'קענען זאָגן דְבוּרִים פאַרן בּוֹרָא כָּל עוֹלָמִים.

טו

מ'הייבט אָן' .. [ווי] מ'זאָגט אַזויפיל יאָר, אין די אַלע יאָרן. דער אייבירשטער זאָל העלפן מ'זאָל שוין די זְכִיָּה האָבן מ'זאָל מיר נאָך קענען תְּשׁוּבָה טון ווען ס'קומט היצט די הייליגע טעג. דאָס זענען דאָך די זְמָנִים הַמְּסוּגָּלִים! ס'קומען אָן די טעג וואָס זענען מְסוּגָּל פאַר יעדן איד! בעווננינו הרבים [הגם] מ'איז דאָך זייער נידעריג, אָבער דאָך, דער זמן איז דאָך גוֹרָם.

דער זמן איז דאָך גוֹרָם ווען ס'קומט די טעג, ס'קומט די הייליגע טעג.

טז

אוי מ'הייב מיר אָן [צו זאָגן] די ווערטער, די אַלע דְבוּרִים פון די אַלע יְמֵי הַרְחָמִים וְתַחֲנוּנִים, פון די יְמֵי הַסְּלִיחוֹת, די יְמֵי רַחֲמִים וְתַחֲנוּנִים.

יז

דעס דאַרף מען דאָך נישט אויסצורעכענען, יעדער איד בְּפִרְטִיּוֹת, און בְּכָלִּיּוֹת, וויאָזוי מ'זעט אויס.

אין אַמְתָּן, אַיעדער איד ברויך צו האָבן ביי זיך א תְּשׁוּבָה הַנֶּפֶשׁ, [וויאָזוי] ער זאָל נאָך די זְכִיָּה האָבן זיך מִתְקַרֵּב זיין צום בּוֹרָא כָּל עוֹלָמִים.

דאָס גרויסע הַתְּרַחֲקוֹת הַנֶּפֶשׁ און גְּלוּת הַנֶּפֶשׁ וואָס מ'זעט, [און] די גרויסע נְסִיּוֹנוֹת, די גרויסע נְסִיּוֹנוֹת פון 'דעם' דוּר. ווי שווער ס'איז, אַז א איד, מ'זאָל זיך קאַנען מִתְקַרֵּב זיין צו דעם בּוֹרָא כָּל עוֹלָמִים.

פאַרדעם זענען דאָך די יְמֵים הַמְּסוּגָּלִים וואָס זיי קומען, איבערדעם זענען דאָך די טעג, די יְמֵי הַסְּלִיחוֹת, דעס הַתְּעוֹרְרוֹת ווען אידן קומען זיך צונעזאָם. ווען אידן קומען זיך צונעזאָם און מ'זאָגט 'ווערטער' פאַרן בּוֹרָא כָּל עוֹלָמִים, מ'זאָגט 'דְּבָרִים אֱמִתִּיִּים'.

¹ רבינו אומר כאן איזוה לשון הנאמר בפיוטי הסליחות או תפילות ימים נוראים, וכעת עדיין לא הצלחנו לעמוד על הדברים.

יח

וכמו שפירשו במאמר דברים היוצאים מן הלב נכנסים אל הלב, והיינו שחוזרין ונכנסין ללב האומרו.
וכמו כן באם זוכין לומר דיבורים אמתיים המקושרים ללב, הם חוזרין ועושים בו רושם והתפעלות לטובה

אזוי ווי זיי טייטשן דאך^ט [את המאמר] דברים היוצאים מן הלב נכנסים ללב, אז
ס'איז נישט דוקא טייטש פאר 'יענעם' אין הארץ, נאך פאר 'זיך' אליין.
אז מ'האט די זכיה אז מ'זאגט דברים היוצאים מן הלב, גייט עס אריין צוריק אין
הארץ אריין, טאקע צו זיך אליין. דעס איז מקשט את הלב, [וממילא] באקומט מען אן
'אנדער הארץ', מ'זאל האבן א שטיקל השתקקות [צום באשעפער].
אז מ'זאגט קודם דברים היוצאים מן הלב, מיט דעם פאררעכט מען זיך אליין.
טאקע ביי זיך אליין האבן די דבורים א כח, קול מעורר פונה, די דבורים זענען
מעורר רגשות [הלב], התרגשות הלב.

יט

לעולם, דער אמת יעדער איד אליין ברויך האבן התבוננות.
מ'האט זיך נישט גירעכט^א אין די אלע יארן, - נאך אזויפיל יארן וואס אידן האבן
מיטגעמאכט בעווינונו הרבים אין די ביטערע הסתרה, נאך די גרויסע צרות, - אויף
'דעם מצב' האט מען זיך נישט גערעכט קיינער, אז מ'זאל נאך היצטערט אין 'די
יארן' זאל מען נאך זאגן די דבורים, די סליחות וואס מ'איז מתפלל אויפן שפלות און
אויפן גלות.

ס'האט זיך קיינער נישט גירעכט [אז] מ'זאל נאך היצט זיין אין 'דעם מצב'.
מ'האט שוין געווארט אז דער בורא כל עולמים וועט דעך דאך העלפן אידן, אז
מ'זאל שוין די זכיה האבן אז דער בורא כל עולמים זאל העלפן מ'זאל שוין [האלטן
לאחר הגאולה].

[וגם] נאך דער ישועה און נאך דער גאולה, מ'וועט אייביג זאגן תפלות ותחנונים
פאר הקדוש ברוך הוא, אבער אויף אן אנדערן אופן, אנדערע גאטונג תפלות.
אנדערע גאטונג תפלות וועט מען זאגן דעמאלטס ווען אידן וועלן געהאלפן ווערן.
אבער ביז דערווייל זאגט מען דאך דאס גאנצע שפלות, וואס מ'רעכנט אויס
[בפיוטי הסליחות] דעם מצב, מ'רעכנט דאך אויס דעם שפלות הדור אין די אלע תפלות
ותחנונים אין די אלע [פיוטי] סליחות.

כ

[ובאמת] מ'האט דאך דאס מ'סד געווען [שוין פון] כפמה מאות שנים.

^ט כן פירוש בנועם אלימלך פרשת תולדות (עה"פ ויורע יצחק) וז"ל: ועל דרך הזה פרשתי, דברים היוצאים מן הלב
נכנסים ללב, פירוש לאותו לב עצמו שיצאו ממנו באמת, אותן הדברים חוזרים ונכנסים בלבו, ומוסיפים לו עוד
קדושה. ו עוד שם ריש פרשת ויצא (ד"ה או יאמר): וגם צריך להיות תמיד נגד עיניו שפלות עצמו. ורוממות קל
יתברך, ואז תפילתו עולה לפניו יתברך, וגורם לעצמו שיבא לו קדושה. על דרך שפרשתי לעיל בפרשת תולדות
דברים היוצאים מן הלב כו', והיינו שדברי קדושה היוצא מלב האדם, נכנסין ללב אותו אדם עצמו, ומרבים
ומוסיפים קדושה רבה יתירה. וכן להיפוך חס ושלום.

^א הוא מלשון ראשית חכמה (קדושה, פרק טו) לענין ברכת המזון בכוונה. והביאו בשל"ה הק' (שער האותיות, אות ק),
וכן כתב השל"ה לשון זה בכמה מקומות בספרו, ומשם הורגל בכמה ספרים. וכן הובא זה להלכה בגדולי
האחרונים, וכגון באל"י רבה (א"ח קפה, ג) ובאר היטב (שם תרגם, א).

^א פירוש: געראכטן (גערישט), או גערעכנט.

און ס'איז גארנישט צו פארשטיין ווי מ'האט דעמאלטס געקאנט אויסמאלן [מצב שפל כזה].

[ווארן] ס'האט קיינמאל נישט אזוי צוגעפאסט [די לשונות פיוטי הסליחות] ווי אין היינטיגן מצב, אין היינטיגן דור.

די אלע דבורים וואס מ'זאגט [בני סליחות], זענען דאך אויף 'היינט'. דעם נידעריגקייט, דעם צובראכנקייט פון אידן, [וואס] מיט דעם הייבט זיך אן די תפלות. מ'האט זיך קיינמאל נישט גערעכט [אז] מ'זאל 'נאך היצט' זיין אין דעם מצב, אין די גרויסע ביטערע הסתרה וואס מ'זאגט.

כא

אזוי ווי דער רמב"ם זאגט, דער רמב"ם טייטשט דאך², מ'זאגט (איכה ה, כ) למה לנצח תשפחנו, וואס הייסט עפעס 'לנצח', האט דען עמיצער א הוה אמינא אז חלילה לנצח.

אבער אזוי זעט עס אויס, [אזוי איז] די הרגשה.

מ'קוקט זיך אן מיט אזא התרחקות, ס'דויערט אזוי לאנג און מ'זעט נישט קיין ישועה. למה עין פון א בשר ודם זעט עפעס אויס חלילה ווי לנצח תשפחנו.

² כעת לא מצאנו עדיין מקורו. ואולי הכוונה על מה שכתב הרמב"ם באגרת תימן ז"ל: אבל מה שזכרת מדבר הקצים וכו', תחלת מה שיש עליך לדעת שהקץ על דרך האמת לא יתכן לשום אדם לדעת אותו לעולם, כמו שבאר דניאל (יב, ט) ואמר כי סתמים וחתמים הדברים עד עת קץ. אבל רוב ציור קצת החכמים על זה ועלה ברעיוניהם שהשיגוהו, כבר קדם הנביא להודיע ענין זה, ואמר (שם) ישטטו רבים ותקרה הדעת, כלומר ירבו הדעות והסברות בו. וכבר ביאר הקב"ה על ידי נביאיו שקצת בני אדם יחשבו קצים למשיח, ויעברו הקצים ולא יתקיימו. ואחר כך הזהירו מלהסתפק בעניין זה, ואמר אל יעציבו אתכם אם לא יעלה חשבונם, אבל כל מה שיוסיף להתאחר הוסיפו בו תקוה, שכן אמר (חבקוק ב, ג) כי עוד חזון ולמועד ופפח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חפה לו כי בא יבא לא יאחר. ודע שהקץ שביאר הקב"ה אותו בביאור, כלומר גלות מצרים שאמר (לך טו, יג) ועבדום ונענו אתם ארבע מאות שנה, לא נודעה אמתתו ונפל בו ספק. מהם מי שסבר שארבע מאות שנה אלו משעה שירד יעקב אבינו למצרים, ואחרים חשבו משהתחיל השעבוד והיא שנת שבעים לאחר שירד יעקב אבינו למצרים. ואחרים חשבו אותה משעה שנאמרה נבואה זו לאברהם אבינו והוא מעמד בין הבתרים, וכשמלאו ארבע מאות למעמד בין הבתרים יצאו ממצרים קצת בני ישראל קודם שעמד משה רבינו שלשים שנה, ועלה בדעתם שכבר תם הקץ, והרגום המצרים והכבידו עליהם השיעבוד, כן הודיענו חכמים ז"ל (פרקי דר"א פרק מח, ועוד). ועל האנשים ההם אשר טעו בחשבונם ודמו שכבר באה הגאולה ויצאו, אמר דוד (תהלים עה, ט) בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב. והקץ האמתי היה ארבע מאות שנה משנולד יצחק שהוא זרע אברהם, שנאמר (וירא כא, יב) כי בן צחק יקרא לך זרע, ואמר יתברך (לך שם) כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום ונענו אתם ארבע מאות שנה, ובזמן הגלות ישלטו אותם וישעבדו בהם וייעזום כך הוא פירוש הפסוק, והיו ארבע מאות שנה לגרות ולא לשעבוד. ולא התבאר זה עד שעמד הנביא הגדול. ונמצא שמיום שנולד יצחק עד שיצאו ממצרים ארבע מאות שנה בשוה. ואתה דן מקץ זה קל וחומר, ומה הקץ הזה שנודע זמנו והתבאר, לא ידעוהו, כל שכן הקץ הזה הארוך שפחדו הנביאים וחרדו מרוב אריכותו, עד שאמר הנביא על דרך התימה (תהלים פה, ו) 'הקלעם' תאנף בנו תמשך אפך לדר דר', ואמר ישעיהו (כז, כב) כשספר אריכות הגלות הזו, ואספו אספה אסיר על בור וסגרו על מסגר ומרב ימים יפקדו, וביאר לנו דניאל עמק ידיעת הקץ והיותו סתום ונעלם, ולפיכך מנעונו החכמים ז"ל מלחשוב הקצים לכיאת משיח, לפי שיכשלו בהם ההמון, ושמא יטעו בראותם שבאו הקצים ולא בא, וכן אמרו החכמים ז"ל (סנהדרין צ"ז) תפח רוחם של מחשבי קצין, לפי שהם תקלה לעם וכו'.

ועוד כתב הרמב"ם שם: דע שמשנה רבינו ע"ה בשעה שעמד היו כל האצטגנינים פה אחד אומרים שאומה זו לא תהיה לה תקומה ולא יקל מעליה השיעבוד שהיא בו לעולם, ובשעה שחשבו שהיו בתכלית השפלות אז ומעולם, הופיע עליהם הורומות ונולד אז מבחר מין האנשים שבהם וכו'. על זה הענין יהיה הדבר לימות המשיח מהרה יגלה, שחשיחשבו העכו"ם שאומה זו לא יהיה לה לעולם ממשלה ולא יגאלו מן השעבוד שהם בו, וכל החכמים כלם פה אחד בעצה זאת, וגם הקוסמים בעלי הכחות, יפר הקב"ה מחשבותם וסברתם הנכזשת, ואז יגלה המשיח.

אויף דער 'בחינה' האָט מען געזאָגט לָמָּה לְנִצָּח תִּשְׁפָּחֶנּוּ, אויף אַזאַ מאָדע מַצֵּב¹.

כב

און בְּאֵמֶת, דאַרף מען דען אויסרעכענען, סיי ברוחניות און סיי בגשמיות איז אַזאַ מין גרויסער הַסְתָּרָה, אַזאַ ביטערע הַסְתָּרָה, [וואָס] מ'זעט נישט און מ'הערט נישט. און די גרויסע נְסִיוֹנוֹת וואָס אידן ליידן, וואָס אידן 'מאַכן מיט'. אף על פי כן, דאַרף מען דאָך האָבן אַ כֹּחַ, אַן הִתְחַזְקוֹת ! דעם זענען דאָך די 'נְסִיוֹנוֹת', [כדי אַז] מ'זאָל די זְכִיָּה האָבן דאָס איבערצוהאַלטן !

כג

[וועתה] דאָס איז דער זַמן, ווען ס'קומט די הייליגע טעג. אַזוי ווי מאָרגן, דער ערשטער טאָג וואָס אידן קומען זיך צונעזאָם, וואָס אידן קומען זיך צונעזאָם מיט תְּפִלוֹת וְתַחֲנוּנִים 'פאַר' די הייליגע טעג, 'פאַר' די יָמֵי דִין וּמִשְׁפָּט. מ'קומט זיך צונעזאָם, [און] מ'זאָגט אינאיינעם תְּפִלוֹת וְתַחֲנוּנִים פאַר הקדוש ברוך הוא. דער כלל איז דאָך "הֵן קָל כְּפִיר לֹא יִמָּאֵס, [שאין הקב"ה מואס בתפילת הרבים]. און דאָס איז דאָס ערשטע מאָל [שמטאספֿין בתפילת רבים, לקראת ימים הנוראים]. דער בורא כל עולמים זאָל העלפֿן מ'זאָל האָבן עפעס אַ כֹּחַ, אידן צוזאַמען זאָלן זאָגן אָמֶת² דיגע דְּבוּרִים פאַרן בּוֹרָא כָּל עוֹלָמִים. אַז מ'זאָל מיר די זְכִיָּה האָבן [צו] אַ שטיקל הַתְּעוֹרְרוֹת הַלֵּב, אַ שטיקל הַתְּעוֹרְרוֹת הַלֵּב.

כד

דאָס ערשטע איז טאַקע מיט קְבִלַּת עוֹל מַלְכוּת שְׁמַיִם 'בֵּי זֶיך אַלִּיין' ! מ'זאָל די זְכִיָּה האָבן אַז מ'זאָל שוין מְתְּבוֹנֵן זיין און וויסן דעם אָמֶת ! מ'זאָל וויסן דעם אָמֶת אַז 'נאָר' דער דְּרָךְ ה' ! נאָר דער דְּרָךְ ה' דאָס איז דער עיקר ! מ'זאָל די זְכִיָּה האָבן מ'זאָל זיך נישט 'אַפֿרייסן' פון די תּוֹרָה הַקְּדוּשָּׁה ! מ'זאָל גיין אינעם דְּרָךְ הָאֵמֶת, מיט אַ לֵב טָהוֹר ! מ'זאָל צוקומען [אַז] מ'זאָל טאַקע מְקַבֵּל זיין דעם עוֹל תּוֹרָה, און דעם עוֹל מַלְכוּת שְׁמַיִם !

¹ ועיין מה שפירש כעין זה בספר מראה יחזקאל (לראש השנה, אות יח).

² בגמרא ברכות (ז : ח) : דאמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחאי, מאי דכתיב (תהלים סט, יד) וְאֲנִי תַפְלִי לִךְ ה' יְתִרְצוֹן [פירש"י : אלמא יש שעה שהיא של רצון], אימתי עת רצון, בשעה שהצבור מתפללין. רבי יוסי ברבי חנינא אמר מהכא, כֹּה אָמַר ה' בְּעַת רְצוֹן עֲנִיתִיךָ (ישעי' מט, ח). רבי אחא ברבי חנינא אמר מהכא, הֵן קָל כְּפִיר וְלֹא יִמָּאֵס (איוב לה, ו) [כביר' לא ימאס, תפלת הרבים לא ימאס], וכתיב (תהלים נה, יט) פֶּדָה בְּשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקֶּרֶב לִי [ממלחמות הבאות עלי] כִּי בְּרָבִים הָיוּ עֲמָדִי [שהתפללו עמי]. תניא נמי הכי, רבי נתן אומר מניין שאין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים, שנאמר (איוב לו, ה) הֵן קָל כְּפִיר וְלֹא יִמָּאֵס, וכתיב פֶּדָה בְּשָׁלוֹם נַפְשִׁי מִקֶּרֶב לִי וגו'. אמר הקב"ה, כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים [פֶּדָה בְּשָׁלוֹם, זה שעסק בדברי שלום והיינו תורה, דכתיב (משלי ג, יז) וְכָל נִתְבוֹתֶיךָ שָׁלוֹם. וכן גמילות חסדים נמי שלום הוא, שמתוך שגומל חסד בגופו לחבירו, הוא מכיר שהוא אוהבו וכל ילידי אחוה ושלום] ומתפלל עם הצבור, מעלה אני עליו כאילו פרדני לי וְלִפְנֵי מִבֵּין אומות העולם.

כה

מ'זאל נאך די זכיה האבן [אז] מ'זאל נאך פאררעכטן וואס מ'האט פוגם געווען. מ'דארף דאך נישט אויסצורעכענען, יעדער ווייסט דאך עס ביי זיך. יעדער ווייסט דאך ביי זיך וויאזוי מ'האלט.

כו

[און בכלליות] אין וואסערע צייטן [מ'שטייט], וואס די גאנצע וועלט איז שרוי בפחד ואימה. ווען די אלע מארעזות זענען געווען, און מ'ווייסט [נאך] וואס ס'איז 'געווען' און מ'ווייסט נאך גארנישט [מה עלול עוד].

כז

איבערדעם איז דאס ערשטע, אז מ'זאל די זכיה האבן מ'זאל זיך קאנען מדבק זיין אינעם אמת, אין דעם עול תורה און דעם עול מלכות שמים. אז מ'זאל מיר די זכיה האבן מ'זאל זיך שוין אויסבעטן ביים באשעפער, ביים בורא כל עולמים. השם יתברך ירחם על עמו, מ'זאל די זכיה האבן ס'זאל טאקע זיין ימי ירחמים ורחמן.

ס'ווערט אנגערופן ימי הרחמים^{טו}. נאך בעונותינו הרבים אין דער גרויסער הסתרה האט מען עס נאכנישט ארויסגעזען. ס'גייט דורך די [ימי] אלול, [און] די אלע הייליגע טעג, און מ'האט שוין געזען [בשנים שעברו, ווי] מ'האט געהאלטן 'דארטן וואו מ'האט געהאלטן'.

כח

וואס ס'איז דורך [בשנים שעברו], דארף מען דאך נישט אויסצורעכענען. ווער האט דען געקלערט אמאל ס'זאל בלייבן אזא [מיעוט אידן]. וויפיל איז מען דען.

טאקע נשאַרנו מעט מהרהבה (נוסח תחנון לב' וזה').

נאך מ'איז שוין נישט געבליבן מעט מהרהבה, מ'איז געבליבן א מיעוטא דמיעוטא, א מעט מן המעט^{טז}.

וויפיל, וויפיל אידן איז דען נאך דא אינגאנצן, וואס מ'געדענקט נאך אז ס'איז דא א באשעפער אויף דער וועלט! וואס מ'ווייסט נאך אז ס'איז דא א תורה הקדושה! וויפיל איז דען נאך דא אינגאנצן, געבליבן אין דעם דור. מ'האט זיך גארנישט געקענט אזוינס אויסמאלן [פון פריער].

^{טו} כמבואר בטור (או"ח ריש סימן תפא), ובמטה אפרים (שם).

^{טז} וז"ל רבינו בריש הקדמת ויואל משה: בעוה"ר בשנים האחרונות סבלנו צרות רבות ומרורות כלענה, אשר לא היתה כזאת לישראל מאז היה לגוי, ולולי ה' הותיר לנו שריד וגו' (ישעי' א, ט), אך בחמלת ה' יתברך שמו נשארו מתי מספר בתכלית המיעוט, לא מעט מהרבה אלא מעט מן המעט, בשביל שבועתו של הקב"ה שנשבע לאבותינו שלא יכלה זרעו ח"ו (שמות רבה מד, י). גם נתקיים בעוה"ר במלוא מובן המלה מה שאמר הכתוב (בפרשת כח, נט) והפלא ה' את מכותך וגו', הפלא ופלא ואבדה חכמי ובינת נבונים תסתתר (ישעי' כט, יד. עי' שבת קלח: וכו').

כט

איבערדעם [אויף] דעם ביסל אידן - דארף מען וויסן -ליגט דאס גרויסע אַהריות!
מ'האָט נישט קיינעם ווער ס'זאל מיטהעלפן!
נישט אזוי ווי מ'האָט גערעכנט 'אַמאַל', ווען ס'איז דאָ אויף דער וועלט
'מיליאָנען אידן' וואָס בעטן זיך צום באַשעפער! און האָבן אינזין דעם בורא פֿל
עולָמים, מיט תפלות און מיט תחנונים, [און] מיט תורה!
היינט ווייסט מען היינט פון אביסל 'געציילטע אידן' וואָס ס'איז דאָ אויף דעם
עולם. און דער בורא כל עולמים ווארט אויף 'די'! [אז] אונז זאל מיר עפעס
'אויפטון'! אז מ'זאל עפעס אויפטון אין די הייליגע טעג!

ל

איבערדעם ווען ס'קומט דער ערשטער טאָג - מאָרגן - פון די ימי הסליחות, זאל
מיר די זכיה האָבן עפעס מער רחמים צו זיין אויף אידן, אויפן פֿלל און אויפן פֿרט.
אויפן פֿלל און אויפן פֿרט ווייסט מען דאָך אז אידן זענען דאָך זייער צובראָכן.
דעם ווייסט מען דאָך, [ווי] מ'זעט אויף זיי.

לא

אין אַמֶת'ן אַרײַן דאַרף מען האָבן התבוננות אויף די 'אלע יאָרן' וואָס מ'האָט
'אַפגעפֿירט', וואָס מ'האָט פֿוגם געווען פֿאַרן בורא כל עולמים.
וויילאנג מ'איז בִּפֿתח! זאל מען נאָך די זכיה האָבן מִתְקֵן צו זיין, מ'זאל נאָך די
זכיה האָבן צו פֿאַררעכטן!
מ'זאל מיר זוכה זיין צו זיין פון די וואָס מ'וועל מיר נאָך זוכה זיין מִקְבֵּל צו זיין
פֿני מִשִּׁיחַ צִדְקָנוּ!

מ'זאל מיר זוכה זיין צו דערלעבן די יְשׁוּעָה!

מ'זאל מיר די זכיה האָבן צו דינען דעם באַשעפער בִּנְחָת, מיט שְׂמִחָה!

מ'זאל מיר זיין פון די וואָס מ'זאָגט¹⁷ הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קִינּוּנוּ לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ!

לב

עוד ביאורים בענין פרשת התוכחה

סיום ישוב קושיא ד

איבערדעם איז דאָס דעם ענין פון די קללות פון משנה תורה [שקורין זה עוד לפני
התחלת ימי הסליחות, כדי שתכלה שנה וקללותיה. ועוד משום שבהם רמזו גם הגאולה והנחמות,
וכדיבואר להלן].

¹⁷ וכמבואר בגמרא עבודה זרה (ט, א) אֶשְׁרֵי 'אִישׁ' יָרָא אֶת ה' (תהלים קיב, א) וכו', אשירי מי שעושה תשובה כשהוא איש. [פירש"י: כשהוא בחור בִּפְתָח, כלומר ממהר להכיר בוראו קודם ימי הזקנה].

וברמב"ם (תשובה ב, א): איזו היא תשובה גמורה, זה שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו, ופירש ולא עשה מפני התשובה, לא מיראה, ולא מכשולון כח וכו', זהו בעל תשובה גמורה, הוא ששלמה אמר (קהלת יב, א) וזכר את בוראיו בימי בחורתי. ואם לא שב אלא בימי זקנותו ובעת שאי אפשר לו לעשות מה שהיה עושה, אף על פי שאינה תשובה מעולה, מועלת היא לו, ובעל תשובה הוא. אפילו עבר כל ימיו ועשה תשובה ביום מיתתו ומת בתשובתו, כל עונותיו נמחלין, שנאמר (שם, ב) עַד אֲשֶׁר לֹא תִחְשַׁף הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְהַיָּם וְהַכֹּכָבִים וְשָׁבוּ הָעֵבִים אַחֵר הַגֶּשֶׁם שֶׁהוּא יוֹם הַמִּיתָה, מכלל שאם זָכַר בוראו ושב קודם שימות, נסלח לו.

¹⁸ כדכתיב בישע"י (כה, ט): וְאָמַר בְּיוֹם הַהוּא הִנֵּה אֱלֹהֵינוּ זֶה קִינּוּנוּ לֹא יוֹשִׁיעֵנוּ, זֶה ה' קִינּוּנוּ לֹא נִגְיֵלָה וְנִשְׁמָחָה בִּישׁוּעָתוֹ.

לג

קושיא ה

למה לא מצינו שום דברי נחמות בקללות שבמשנה תורה, כמו שמצינו דברי נחמה בתוכחה שבתורת כהנים [דהנה] מ'פרעגט די קשיא.

מ'זעט אין די ערשטע קללות פון תורת כהנים, [דאָרט] שטייט עפעס נחמות, וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב, וְאָף גַּם זֹאת בְּהִיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֲבִיכֶם (בחקותי כו, מב-מד).
[אָבער] אין די קללות, פון משנה תורה, שטייט נישט קיין שום נחמה. פון תחילת ביז צום סוף שטייט גאָרנישט.

לד

תירוצי הקדמונים - על קושיא ה

באור החיים הק' מתיק, דשם נאמר הלשון לרבים, וברבים ראי יש הבטחת הנחמות לבסוף. אבל כאן נאמר הלשון ליחיד, ויחיד שלא שב אין לו הבטחת הנחמה

דער אור החיים הקדוש וויל מאַכן אַ חילוק^ט.
ווייל ס'איז ליחיד [כאן במשנה תורה], און דאָס [בתורת כהנים] איז פאַר אַ רבים.

לה

בווהר כתבו, כי גם כאן יש הרבה דברי נחמות, אלא שהם מוסתרים יותר ואינם מפורשים להדיא

אָבער דער אַמֶת, די הערה שטייט נאָך אין זוהר^כ. ער זאָגט, אַז ס'איז 'באהאלטן' דאָ די נחמה.

^ט באור החיים הק' (כח, מז): וראיתי להעיר למה לא נאמרו נחמות בקללות האלו כסדר שנאמר בקללות שבפרשת בחקותי. גם יש להעיר למה כפל הקללות, ולא הספיק קללות שאמר בפרשת בחקותי. ונראה כי הוצרך לכפול הקללות, לפי שקללות שבפרשת בחקותי נאמרו לכללות ישראל, שכן נאמרו כולם בלשון רבים, מתחילתם ועד סופם, ויש מקום לומר שאם חלק מישראל ייטיבו מעשיהם, אין ה' מקפיד על חלק המרשיע, לזה באו קללות האמורים בפרשה זו, ונאמרו כולן בלשון יחיד. ונתכוון לדבר בין בערך יחיד ממש, בין בערך חלק מישראל, הגם שיהיו רבים, בערך כללות ישראל יתייחס להם יחיד. ולזה תמצא שאמר וְהָיוּ שְׁמִיךְ אֲשֶׁר עַל רֹאשְׁךָ וגו' (תבוא כח, כג), יִשָּׂא ה' עֲלֶיךָ גֹי מִרְחָק (שם, מט), זה כנגד חלק מישראל, הגם שהם רבים יאמר להם לשון יחיד, מטעם שכתבנו. ואמר גם כן (שם, ל) אִשֶּׁה תֹאֲרֶשׁ וגו' בֵּית תִּבְנֶה וגו', סתמו ביחיד ממש. וימנעו הרווחנו למה לא נאמרה נחמה בהם, כי לא נאמרה נחמה אלא בקללה שהם לכללות ישראל, כי לא יעזובם לכולם, ושיזכור להם ברית אבותם, גם יזכור מרבם ששל רבים שביחידים הוא אומר, והעד 'לֹא־יִכְבֹּד' לשון יחיד. ואם תאמר היה שצוה ה' לאבד עיר מישראל ולשומה תל עולם והיא עיר הנדחת, ואין צריך לומר אדם כי ירשיע, להמיתו בבית דין, ומה נחמה יש לזה אחר אובדו. וכן תמצא בפרשת נצבים (כט, יט) כשהזכיר ה' רשעת משפחה אחת ושבט, אמר וּמָחָה ה' אֶת שְׁמוֹ וגו', ולא הזכיר נחמתו. וכמו כן בקללות האמורים בפרשה זו, להיותם ליחידים מישראל. ואל יקשה בעיניך מה שדיבר הכתוב שנים או שלשה חיבות בפרשה זו בלשון רבים, כאומרו וְנִשְׁאָרְתָם בְּמִיתָ מָוֶט, לְהֵאֱבִיד אֶתְכֶם, וְהִתְמַכְרְתֶם, כי אחר שקדם לדבר בלשון יחיד, לא הקפיד לגמור אומר בלשון רבים, כי הדברים מובנים שעל רבים שביחידים הוא אומר, והעד 'לֹא־יִכְבֹּד' לשון יחיד. ואם תאמר היה לו לומר קללות שבבחקותי בלשון יחיד, ולא היה צריך לכפול קללות אלו. שהייתי אומר שלא יעניש הכתוב כל העונש החמור אלא ליחידים, אבל לכללות ישראל לא. או הגם שנאמר שחטאם גדול, ונלמוד מעונש היחידים, אין לנו הבטחת הנחמות שיזכור ה' את ברית האבות, תלמוד לומר קללות שבבחקותי, לומר שגם הכללות יענשו כזה, וכי יש להם נחמה, לבל יפר ה' ברית אבותינו, וְשָׁב אֶת שְׁבוּתֵנוּ.

^כ בווהר חדש בפרשתו: רבי שמעון בן יוחאי אָזל ליה וְצִרַךְ לְמַדְבָּרָא דְלִדּוּ, וְאֵתְגַנְיָו בְּחֵד מַעֲרָתָא הוּא וְרַבִּי אֶלְעָזָר בְּרִיהּ. אַתְרֵיהּ לֹון נִיסָא וְנִפְקַל לְהוּ חַד חֲרוּבָא וְחַד מַעֲיִנָא דְמִיָּא. אֶקְלִי מִהֵוּא חֲרוּבָא וְשִׁתָּן מֵאִינוּן מִיָּין, הָוָה אֱלִיָּהוּ זָכוֹר לְטוֹב אֲתִי לֹון בְּכָל יוֹמָא תָרִי זְמַנִּי וְאֱלִיָּהוּ לֹון, וְלֹא יָדַע אֵינֶשׁ בְּהוּ. ויֹמָא חַד הוּא חֲפִימִיָּא בְּבִי מִדְּרָשָׁא שׁוֹאֲלִין וְאֶמְרִין, קְלָלוֹת שְׁבוּתוֹת כְּהֵנִים אֵינוּן בְּיָגֵד בֵּית רֵאשׁוֹן. קְלָלוֹת שְׁבִמְשֻׁנָה תוֹרָה כְּגֵד בֵּית שְׁנֵי וְגָלוּת אַחֲרוֹן. בְּקְלָלוֹת שְׁבוּתוֹת כְּהֵנִים אֵית בְּהוּ הִבְטָחוֹת, וְחִבְבִּינוּ דְקוּדְשָׁא בְרִיָּה הוּא לְיִשְׂרָאֵל, דְּכָתִיב וְזָכַרְתִּי אֶת בְּרִיתִי יַעֲקֹב וגו', וְכָתִיב וְאָף גַּם זֹאת בְּהִיוֹתָם בְּאֶרֶץ אֲבִיכֶם. קְלָלוֹת שְׁבִמְשֻׁנָה תוֹרָה, לִית בְּהוּ הִבְטָחוֹת, וְלִית בְּהוּ נַחֲמָה כָּלל, כְּמָא דְכָתִיב בְּקְלָלוֹת קְדָמָאִין. וְלֹא הוּא יָדַעִי. קָם רַבִּי יְהוֹדָה בַּר אֶלְעָזָר וְאָמַר, חָבַל עַל גְּרִיעוּתָא דְבַר יוֹחָאי וְלִית מָאן דִּידַע מְנִיה וכו'. ר' יוֹסִי בֶן רַבִּי יְהוֹדָה, קָם יוֹמָא חַד בְּצַפְרָא, חָמִי כָל אֵינוּן עוֹפִין דְאֵינוּן הוּא טָאסָן וְשִׁפְנִיָּא חָדָא אֲזָלָא בְּתַרְיָהוּ וכו', אִסְתַּבְּרָא הָהוּא שְׁפִנְיָא וְקָמַת קָמִיה, כְּתַב פְּתָקָא

לו

והדבר"ז מתוך, כי נזכר כאן שם הוי"ה כמה פעמים, להודיע שהמדה היא ברחמים, ואין לך נחמה גדולה מזו. משא"כ בפרשת בחקותי לא נזכר שם שם הוי"ה, ולכן הוצרך להזכיר נחמות

ס'וערט נאך געברענגט [דברי הוזהר] אין תשובת הרדב"ז^{כא} [און דארט] ווידעראום

איז דא נאך א תירוץ.

הָדָא וְאָמַר מַה דְּאָמַר, וְנִקְמַת שְׁפִינָא וְנִטְלַת בְּפוּמָה וְאֶזְלַת לְגַבִּיָּה דְרַבִּי שְׁמַעוֹ, וְשׁוּיָאֵת לִיהּ בְּכַנְפָּא, אִסְתַּכַּל בְּהֵוְנָא פְתָקָא, וּבִכְהּ הוּא וְרַבִּי אֶלְעָזָר בְּרִיהּ וכו'. אֲדֹהֲכִי אָתָּא אֱלִיהּ וְכוּר לְטוֹב, חָמִי דְבָכִי, אָמַר בְּשִׁלְחוֹתָא אֲחֵרָא הֵוְנָא זְמִין הַשְׁתָּא, וְשׁוּרְנִי קוּדְשָׁא בְרִיךְ הוּא לְשַׁכְכָּא דְמַעֲיָךְ. אִי רַבִּי, אִי רַבִּי, לָא הוּא אֲצִרְיָךְ הַשְׁתָּא לְגַלְגָּלָא לְצִדִּיקֵינָא מְלִין אֵלִין, אָכֵל כֶּף אָמַר קוּדְשָׁא בְרִיךְ הוּא, בְּקַלְלוֹת קְדָמָיִן אִית ל"ב קְרָאִי, וְכִלְהוּ לְקַבִּיל שְׁבִילִי דְאוּרִיָּתָא. בְּקַלְלוֹת בְּתֵרָאִי אִית בְּהוּ נ"ג קְרָאִי, לְקַבִּיל פְּרָשִׁינִי וְאוּרְחִין דְאוּרִיָּתָא. בְּגִלּוֹת קְדָמָה דְבִית רַאשׁוֹן, עֲבָרְו יִשְׂרָאֵל אֵינוֹן שְׁבִילִין סְחִימִין דְסִתְרָא, אֲתַגְלִי חוּבִיבֵיהּ, וְאֲתַגְלִי קִצְא דִילְהוֹן, וְנִתְמַתָּא וְאֲבִסְחוּתָא דִילְהוֹן. בְּגִלּוֹת בְּתֵרָאִה דְבִית שְׁנִי, עֲבָרְו יִשְׂרָאֵל ג"ן פְּרָשִׁיִת אוּרְחִין דְאֲתַגְלִין, אִסְתִּים חוּבִיבֵיהּ, וְאִסְתִּים קִיצֵיהּ, וְלֹא כְתִיב בְּהוּ הַבְּסֻחוֹת וְנִתְמַתָּא. אֲדֹהֲכִי עֲבָר חֵד רוּחָא וְאֶפְרִישׁ לוֹן, וְסִלִּין אֱלִיהּ גוּ גִלְגָּל דְנוּרָא, וְאִשְׁתָּאָר רַבִּי שְׁמַעוֹן וּבְכִי, וְאֲדָמְרָךְ אֶפְרִיחָא דְמַעֲרָתָא. ○ אֲדֹהֲכִי אָתָּא אֱלִיהּ וְכוּר לְטוֹב, אָמַר, קוּם רַבִּי שְׁמַעוֹן אֲתַעֲר מִשְׁנַתְךָ, וְזָכָה חוּלְקֶךָ, דְקוּדְשָׁא בְרִיךְ הוּא בְעֵי בִיקְרָךְ. כֹּל הַבְּסֻחוֹת וְנִתְמַתָּא דִישְׂרָאֵל בְּהִנֵּי קַלְלוֹת כְּתִיבִי. פּוֹק וְחִזִּי, מִלְכָּא דְרַחֲמִים לְבִרְיָה, וְאָף עַל גַּב דְּלִטְיָה וְאֶלְקִיָּה, רַחֲמִינוּ דְמַעֲוֵי עָלֶיהָ. כִּד אֲחִזִּי רּוּגְזָא תְּקִיף, כִּדִּין רַחֲמִנְתָּא עָלֶיהָ. כֶּף קוּדְשָׁא בְרִיךְ הוּא, אָף עַל גַּב דְּלִיט, מְלוֹי בְּרַחֲמִינוּ. אֲתַחֲזִין בְּאֲתַגְלִיָּא לְוִוִּטִין, וְאֵינוֹן טְבוּנוֹן סְגִיָּאֵן, בְּגִין דְּאֵלִין קַלְלוֹת בְּרַחֲמִינוּ הָווּ, מַה דְּלֹא הָווּ כֹּן בְּאֵינוֹן קְדָמָיִן, דְּכִלְהוּ הָווּ בְּדִינָא תְּקִיף, בְּאֵלִין אִית דִּינָא וְרַחֲמִינוּ, כְּאָבָא דְרַחֲמִים עַל בְּרִיָּה, וְרַצּוּעָה דְמִלְקִיָּתָא נְקִיט בְּיָדֶיהָ, עֲבִיד נְהִימָא סְגִיָּא, וְקָלִין בְּרַבְרִין, וּמִלְקִיָּתָא כְּלִילִין בְּרַחֲמִי.

וְקִשְׁיָא מְכָל אֵינוֹן קַלְלוֹת, אִי הוּא דְכְּתִיב גַּם כֹּל חָזִי וְכֹל מַה אָשֵׁר לֹא כְתוּב בְּסִפֵּר הַתּוֹרָה יַעֲלֶה ה' עֲלֶיךָ עַד הַמָּוֶל, הֵכָא אֵינוֹן הַבְּסֻחוֹת דְּבָאָב עַל בְּרִיָּה, בְּרַחֲמִינוּ סְגִי. יַעֲלֶה לֹא כְתִיב, אֲלֹא יַעֲלֶה, יִכְבֹּשׁ לוֹן וְיִכְסִי לוֹן בְּנוֹקְבָא דְרוּכְתִיָּהּ, דְּלֹא יִפְקוּן לְבָר, וְהִיוֹן כְּבוּשִׁין וּמְכוּסִין בְּנוֹקְבֵיהּ. עַד הַשְּׁמֶדֶךְ, מַה דְּלֹא יְהִי לְעֵלַם וּלְעֵלְמִי עֲלֵמִיָּא, דְּהָא אוּמִי קוּדְשָׁא בְרִיךְ הוּא דְלֹא יִשְׁעִי יִת יִשְׂרָאֵל לְעֵלַם וּלְעֵלְמִי עֲלֵמִין, וְדוּכְנֵיהוֹן יְהִי קִיִּים תְּדִירָא וְכו', וְהוּאֵל וּבְאֻמָּאָה אִיהוּ דְלֹא יִשְׁתַּעֲזוּן יִשְׂרָאֵל, זְמִינָא דִילְהוֹן כֹּל מְכַתְּשִׁין וּמַרְעִין טְמִימִין וּמְכוּסִין, דְּלֹא יִפְקוּן לְבָר לְאֲבָשָׁא לוֹן, עַד זְמַנָּא דִישְׁתַּעֲזוּן מִן עֲלָמָא, מַה דְּלֹא יְהִי לְעֵלַם וּלְעֵלְמִי עֲלֵמִין. ○ סוּפָא דְכּוֹלְהוֹן וְסִיּוּמָא דִילְהוֹן, וְהַשְׁיִבָה ה' מְצָרִים בְּאֵינוֹן בְּדִרְךְ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לָךְ לֹא חֲסִיף עוֹד לְרִאֲתָהּ וְהַתְּמַכְרָתָם שֶׁם לְאֲבִיךָ לְעַבְדִּים וּלְשִׁפּוֹת וְאֵין קִנְיָה. הֵכָא הַבְּסֻחוֹת וְנִתְמַתָּא דְזְמִין קוּדְשָׁא בְרִיךְ הוּא לְמַעַבְד לִישְׂרָאֵל בְּסוּף יוֹמִיָּא. וְהַשְׁיִבָה ה' מְצָרִים בְּאֵינוֹן, אֲבִסְחוּתָא לְאֲתָבָא וּלְמַעַבְד נִסִּין וְאֲתִין דְעַבְד קוּדְשָׁא בְרִיךְ הוּא בְּמַצְרִים בְּיוֹמִין קְדָמָיִן, כְּמָה דְאֵת אָמַר (מִכָּה י, טו) כִּימִי צִאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲרָאֵנוּ נִפְלְאוֹת. בְּאֵינוֹן, הֵכָא אִיהוּ כְּמָה דְאָמַרְתָּ, דְאֵת תְּדִירָא בְּעִנִּיָּת, שְׁתַּכְלֶה פְרוּשָׁה מִן הִכִּס. אָכֵל זְמִינִין כֹּל בְּנֵי עֲלָמָא לְמִיתִי עֲלִיָּהוּ דִישְׂרָאֵל עַל סִפִּין דִּימָא, וְיַחֲשִׁבּוּן לִישְׁרָאֵל לוֹן מִן עֲלָמָא, וְכִלְהוּ דְבִיעִין גו' יָמָא, כְּמָה דְעַבְד בְּיוֹמִין קְדָמָיִן. וְתַמֵּן אִיהוּ חֲדָנָה סְגִיָּאֵן וכו'. בְּדִרְךְ אֲשֶׁר אָמַרְתִּי לָךְ, מִן יָמָא דְאֲתַבְרִי עֲלָמָא לֹא גָלִי גְבוּרְתִּיָּה קוּדְשָׁא בְרִיךְ הוּא לְאֲתַחֲזָאֵה בְּעֲלָמָא וְשִׁעֲתָא דְרַעוּתָא, אֲלֹא בְהִתְהוּא דְרִיךְ, כִּי כָאֲשֶׁר רִאִיתִם אֶת מִצְרַיִם, בְּאוֹתוֹ דְרִיךְ וּבְהִתְהוּא גְּוֹנָא עֲבִיד לָךְ. דְּהָא לְכַתֵּר מְכָל שְׂאָר טְרַיִן יִתְכַנְשׁוּן עֲלִיָּהוּ דִישְׂרָאֵל, וְיַחֲשִׁבּוּן יִשְׂרָאֵל דְבוּזְמָא דֹּא יִתְאֲבָדוּן וְאֵינוֹן זְבִינִין לְכַעֲלִי דְבִכְיָהוֹן, הָדָא הוּא דְכְּתִיב וְהַתְּמַכְרָתָם שֶׁם, וְנִתְמַכְרָתָם לֹא כְתִיב אֲלֹא וְהַתְּמַכְרָתָם, בְּלִבְכֻכּוֹן תַּחֲשִׁבּוּן דְאֲתִין זְבִינִין, וְלֹאֵו הִכִּי, דְּהָא וְאֵין קוּנָה כְּתִיב, וְלִית מֵאֵן דְּיִכְיֵל שְׁלִטָּאָה עֲלִיָּהוּ. וְכֹל דֹּא לְסוּף יוֹמִיָּא. וְלִיָּאִי כּוֹלָא בְּתוּבִיתָא. וְכוֹלָא סְחִיִּים. כְּמָה דְכְּתִיב, (כֹּס, ח) לְמַעַן שְׁכִילּוֹ אֶת כֹּל אֲשֶׁר תַּעֲשׂוּן. מֵאֵן דְאִית לִיהּ לְבָא, יִסְתַּכַּל וְיַדַּע לְאֲתָבָא לְמַאֲרִיָּה. ○ אָמַר לִיהּ ר' שְׁמַעוֹן, בְּאֵן אָתָּר אֲתַגְלִיָּא פִּירְקָאֵן דִישְׂרָאֵל בְּהִנֵּי קַלְלוֹת. אָמַר, אֲשִׁשָׁךְ וְדִיִּק דְכּוּכָא בִישָׁא מְכַלְהָ, תַּמֵּן הוּי. אֲשִׁשָׁךְ וְדִיִּק אֲשִׁשָׁךְ, דְכְּתִיב וְהִי תִיִּק תִּלְאִים לָךְ מִגֵּד רַחֲמֶיךָ לִילָה וְיוֹמָם וְלֹא אֲמַיִן בְּחִידִךְ. וְאָף עַל גַּב דְּרִידְעֵי חֲבָרְיָא זְמַן, אֵינוֹן חִיִּים תְּלוּין קָמָן וְסִפִּקוֹן, וְעִקְרָא אִיהוּ וְיַצִּיבּוּן מְלִין. ○ כְּתִב פְתָקָא לְעִידִן רַמְשָׁא וְשׁוּיָה בְּפּוֹם שְׁפִנָּא, וְאֶזְלַת לְגַבִּיָּה דְרַבִּי יוֹסִי דְהָהּ בְּרוּכְתִּיָּה וְעִינוֹי מְחַכָּאֵן וכו', נִטַּל פְתָקָא וְעָלָא לְגַבִּי חֲבָרְיָא וְאֲחִמִי לוֹן, וְסָחִי לוֹן עוּבְדָא וכו'.

^{כא} בשו"ת רדב"ז (ח"ב, סימן תשסט): שאלת ממני, למה לא נכתבת נחמה בקללות של וְהָיָה כִּי תָבֹא אֶל הָאָרֶץ, כמו בקללות של אֲשֶׁר בְּתַקְתָּ. ○ תשובה: שאלה זו נשאלה בספר הוזהר, ותיצור דאם כתיב גַּם כִּי חָלִי וְכָל מָכָה גו' (יעלם' ה' וגו'), מלשון העלמה, ולא תאמר כי מה שאמר הכתוב אחר כך 'עליך', מורה שהוא העלמה. ותו דאיכא בתו האי קרא כמה קללות ודרך הנחמה שבתא בסוף. ויש לתרץ לפי שיטת המדרש, דאין הכי נמי דפשטיה דקרא קללה הוא, אלא דרמוז לן הנחמה בנקודה. ○ ומה שנראה לי לתרץ, כי אין צריך נחמה בפרשת כי תבא, לפי שנחמתם בצדם, שאין פסוק ופסוק שלא הוזכר בו שם ההו"י המורה על הרחמים, להודיע שהמדה היא ברחמים, על דרך כפי הוא יכאב ויחשב [מחץ ויזין תפנינה (איוב כ, יח)], ואין לך נחמה גדולה מזו. ○ עוד יש לתרץ, כי פרשת אֲתָם נִקְבִּים היא קשורה במעלה עם פרשת וְהָיָה כִּי תָבֹא וְהָיָה מוֹת כְּכָל הַבְּרִית, והי' משמע מדכתיב (צבים כו, יא) לְעִבְרָךְ בְּבִרְתִּי ה' אֶלְקֶיךָ וְאֶתְלָתּוּ וְגו', והי' שם בסופה הנחמה, דכתיב (שם ל, א) וְהָיָה כִּי יָבֹאוּ עֲלֶיךָ וְגו' וְשָׁבַת עַד וְגו' וְשָׁב ה' אֶלְקֶיךָ וְגו', עַד סוֹף הַפְּרָשָׁה כוּלָּה נִחְמָה, והי' זה נכון.

ער זאָגט, ווייל אין די ערשטע [תוכחה שבתורת כהנים] איז נישט געמאָלדן דער שם הוי"ה נישטאָמאָל איין מאָל, און אין די צווייטע [שבמשה תורה] שטייט דער שם הוי"ה [בכל ענין, וכגון] יְעֹלָם ה' וגו' (כח, טא), ביי אַלדינגס שטייט, הענגט ער אָן אויפן נאָמען פון בוראָ פֿל עולָמים.

- ס'שטייט דאָ זעקס און צוואַנציג מאָל, כ"ו פעמים דער שם הוי"ה (כדלהלן). -
[און] דער שם הוי"ה איז די הַמִּתְקָה. מיטן רַחֲמִים וְחֻסְדִּים פון שְׁמוֹ יתברך וועט מען געהאַלפן ווערן, ליגט אין 'דעם' די הַמִּתְקָה, [ונמצא] דאָס איז נאָך מער [נחמה ווי ביי די ערשטע תוכחה].

לז

ועל דרך זה כתב החיד"א לפרש הפסוק רבות רעות צדיק, שיש בהתוכחה תרע"ו תיבות כמנין רעות, אבל ומפְלֵם יַצִּילָנוּ ה', שנזכר בו כ"ו פעמים שם הוי"ה שהוא גם כן בגימטריא תרע"ו, ושם הרחמים מציל את ישראל מן הקללות

ער דער חיד"א שטייטשט מיט דעם²², [ברמו הכתוב] רבות רעות צדיק ומפְלֵם יַצִּילָנוּ ה' (תהלים לד, כ).

ווייל כ"ו פעמים הוי"ה טרעפט אָן [בגימטריא] 'רעות', [שהוא כנגד תרע"ו תיבות שבהתוכחה], איבערדעם איז דאָס רבות רעות צדיק, [דהיינו תרע"ו תיבות שבתוכחה].
אַבער מפְלֵם יַצִּילָנוּ ה' דעם וואָס ס'איז [דערין] דער שם הוי"ה [כ"ו פעמים, שהוא גם כן בגימטריא כן], איז אַלעס מציל²³.

לח

ישוב קושיא ה - בתוספת ביאור לדרבינו

מבואר בוודי וברמב"ן, דקללות שבתורת כהנים הם על חורבן בית ראשון וגלות בבל, וקללות שבמשה תורה הם על חורבן בית שני וגלות האחרון

נאָר אַבער [דעם] וואָס ס'איז נישטאָ קיין שום [נחמות], קאָן זיין פשוט אויך.
וואָרן דער אַמֶת, די ערשטע קללות זענען דאָך [על חורבן בית ראשון], אַזוי שטייט דאָך, אויך אין זוהר הקדוש²⁴, [און] זיי זאָגן דאָך אַלע, דער רמב"ן הקדוש זאָגט עס אויכעט²⁵, - אַז די ערשטע זענען אויפן חורבן בית ראשון, און די פון משנה תורה זענען אויפן חורבן בית שני.

²² בספרו פני דוד (פרשת וילך, אות ג): וּמִצָּאָהוּ רְעוּת רְבוֹת וְצִרוֹת וכו' (וילך לא, יז). בספר לב אריה פירש משם גדול אחד, שיש בקללות שבמשה תורה אותיות תרע"ו (רצ"ל תרע"ו תיבות) כמנין רעות, וכנגדן הזכיר כ"ו פעמים השם בקללות הנזכרות, שגם כן עולה גימטריא תרע"ו, למתק ולהפך הקללות. וזהו כונת הכתוב רבות רעות צדיק ומפְלֵם יַצִּילָנוּ ה', רצה לומר רבות רעות צדיק, צדיק זה משה רבינו ע"ה, אמר כמנין רעות, אבל מפְלֵם יַצִּילָנוּ ה', כנגדן אמר כ"ו פעמים ה'. ובוזה פירש הרב לב אריה מה שנאמר (וילך שס) [וְאָמַר בַּיּוֹם הַהוּא הָלֹא] עַל כִּי אֵין אֱלֹהִי בְקִרְבִּי, שנסתלק שם ה' שמהפך הקללות, על כן באו הקללות תרע"ו כמנין רעות, ודפח"ח וכו'. ו אַפְשָׁר לומר רמו בפסוק רבות רעות צדיק הנזכר, קצת בסגנון אחר, במה שכתב בספר דרוש שמואל פרשת נצבים, דאיתא כ"ו שמות שבתפלת י"ח, להגן מכ"ו שמות שבתוכחות וכו'. ויש להרחיב הדברים, דכ"ו אזכרות שבתפלה שהם גימטריא תרע"ו הם מגינים על הקללות שיש בהם תרע"ו אותיות, ולכך כתיב בתוכחות כ"ו פעמים השם, לרמוז שמי שיכוין בכ"ו אזכרות שבתפלה נצול מהקללות, שכ"ו אזכרות גימטריא תרע"ו מגינים מהקללות שיש בהם תרע"ו אותיות וכו', וזה דוקא כשמתפללים בהכנעה וכו'.

²³ דהוא שם הרחמים, הן מצד התיבה עצמה, והן מצד מספר כ"ו פעמים שהוא ג"כ כמספר שם הוי"ה.

²⁴ ברמב"ן בחקתי (כו, טז): ודע והבן כי האלות האלה ירמוזו לגלות ראשון, כי בבית הראשון היו כל דברי הברית הזאת, הגלות והגאולה ממנו, שכן תראה בתוכחות שאמר ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל

לט

והנה בגלות בבל לא היה הסתרה גדולה כל כך, כי במשך כל הע' שנה עדיין היו עמהם הרבה נביאי אמת, והם חזרו עמהם בבנין בית שני ועזרא הסופר בראשם

איבערדעם, ביים בית ראשון, ס'איז געווען אַ חורבן אַ ביטערער, אָבער ס'איז נישט געווען קיין אַזאַ גרויסע הסתֶּרָה, [שהרי] ס'איז געווען [צווישן זיי] נְבִיאֵי אֱמֶת, די נביאים זענען מיטגעגאנגען, ס'איז מיטגעגאנגען נביאים [מיט אידן] ביי דעם חורבן. עקסער^כ ירמיה הנביא, איז דאָך געווען חגי זכריה ומלאכי, און די כהנים. עזרא הסופר, אנשי כנסת הגדולה, מיט מֶרְדְּכַי. און די אַלע, די זענען צוריקגעגאנגען צום בית שני^{כו}.

נפֿשֶׁכֶּם, ואמר להפֿרֶכֶם אֶת בְּרִיתִי, והזכיר בהם כמות וחמנים וגלולים, כי היו עובדי עבו"ז ועושים כל הרעות. והוא שאמר והשמותי את מקדשיכם ולא אֵרִית בְּרִית נִחְתָּכֶם, יִתְּרָה בהם לסלק מהם מקדשו וקיבול הקרבנות שהיו לרצון לו במקדש ההוא, והעונשים עליהם חרב וחיה רעה ודבר רועב, וגלות בסוף. כי כל זה היה שם, כאשר בא בפירוש בספר ירמיהו (לכ, כד). ואמר בגלות, אֶז תִּרְצֶה הָאָרֶץ אֶת שְׁבִתֶּיהָ וגו', שהיו שנות הגלות כשנים אשר בטלו השמיטות וכו', וכן הגיע אליהם. אם כן דבר ברור הוא שעל הגלות ההוא דיבר הכתוב. ○ והסתכל עוד בענין הגאולה ממנו, שאינו מבטיח רק שיזכור ברית אבות, ובזכירת הארץ, לא שימחול עונם ויסלח חטאתם ויוסיף אבהתם כקדם, ולא שאסוף את נדחיהם. כי היה כן בעלותם מבבל, שלא שבו רק יהודה ובנימין, והלויים עמם מעט, ומקצת השבטים אשר גלו לבבל, ושבו בדרלות, בעבודות מלכי פרס. וגם לא אמר שישוּבוּ בתשובה שלימה לפניו, רק שִׁתְּנוּ דוֹר עוֹלָם וְצֶוֶן אֲבוֹתָם, ומצינו אנשי בית שני עושים כן, כמו שִׁתְּנוּ דוֹר דניאל (ט, ט) וכו'. וכל אלה דברים ברורים בברית הזאת, שהוא באמת ירמוז לגלות הראשון והגאולה ממנו. ○ אבל הברית שבמשנה תורה ירמוז לגלותו זה, ולגאולה שנגאל ממנו. כי הסתכלנו תחילה שלא נרמז שם קץ וקצב, ולא הבטיח בגאולה, רק תלה אותה בתשובה, ולא הזכיר בעבירות ההם שיעשו אשרים וחמנים ושיעברו עבודת כוכבים כלל, אבל אמר (כח, טו) וְהָיָה אִם לֹא תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ לִשְׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֶת כָּל מִצְוֹתָיו וְחֻקָּיו, אמר כי מפני שיעברו על קצת מצוותיו שלא ישמרו וישעו את כולן, יענשו. שכן היה בבית שני, כמו שאמר (יזמא ט: וכו') בית שני שאנו בקיאים בהם שהיו עוסקין בתורה ובגמילות חסדים מפני מה חרב, מפני שנאת חנם שהיתה ביניהם. ולא הזכיר שם המקדש וריח ניחוח כאשר הזכיר כאן, שלא היתה האש יורדת ואוכלת הקרבנות בבית שני, כמו שהעידו במסכת יומא (גא:). ○ ואמר בקלות, יִשָּׂא ה' עֲלֶיךָ גוֹי מִרְחָק מִקְצֵה הָאָרֶץ כְּאִשֶּׁר יִדְאָה הַנָּשֵׁר, שבאו עליהם עם רומי הרחוקים מהם מאד. ואמר שם אֵל גוֹי אֲשֶׁר לֹא יִדְעָתָּ, גוֹי אֲשֶׁר לֹא תִשְׁמַע לִשְׁנֹךָ, מפני רוב רחוקם מארצנו. ולא כן בדברי הברית הזאת [שבבחקותי], כי גלו לבבל ואשור שהם קרובים לארץ ונלחמים מעלה ויכו'. וכן וְהִפְיֵצָה ה' בְּכָל הָעַמִּים מִקְצֵה הָאָרֶץ יָדָה קֶצֶה הָאָרֶץ (כח, סד), הוא גלותו היום, שאנו מפורזים מסוף העולם ועד סופו. ואמר וְהִשְׁבֵּיכָם ה' בְּצִרִים בְּאֵינוֹת, ובגלותו זה היה, שמילא טיטוס מהם ספינות, וכן כתוב בספר הרומיים. וכן מה שאומר שם, בְּנִיךָ וּבְנֵי בְנֵיךָ יִתְּנוּ לָעַם אַחֵר וְעֵינֶיךָ רְאוּת, בְּנִים וּבָנוֹת תּוֹלִיד וְלֹא יִהְיוּ לָךְ כִּי יִלְכוּ בַּשָּׂבִי, אינו הגלות שגלו אבות ובנים, רק השבי ההוא לבנים לבדם, והאבות נשארים בארץ, ולא נאמר כן בברית הראשון, מפני שגלו גלות שלמה, אבל בברית השני הזכיר כן, שהיו הרומיים מושלים בארצנו ולוקחים הבנים והבנות כרצונם. וכן וְעִבְדָּתָ אֶת אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר יִשְׁלַחְנָה ה' בְּךָ בְּרֶעִב וּבְצָמָא, היא עבדותו שעבדו הרומיים בארצנו, ושוריהם מושלים בארץ ומכבדים עלינו עול כבד ולוקחים גופינו וממונינו, כאשר הוא ידוע בספרים. ○ ועוד ראינו שאמר יוֹלֵךְ ה' אֶתְךָ וְאֶת מֶלְכְּךָ אֲשֶׁר תָּקִים עֲלֶיךָ אֵל גוֹי אֲשֶׁר לֹא יִדְעָתָ אֶתָּה וְאֶבְחִיתָ, כי הלך אגריפס המלך בסוף בית שני לרומי, ועל הליכתו שם נחרב הבית, ולא אמר הכתוב "המלך אשר ימלוך עליך", אבל אמר "מלך אֲשֶׁר תָּקִים", רָמַז לָנוּ יִתְבָּרַךְ שֶׁלֹּא הָיָה רָאִי לְמִלּוֹךְ, ואסור היה להיות מלך על ישראל מדין תורה, אבל הקימו עליהם הוא ואבותיו שלא כדת, כמו שהוזכר זה במסכת סוטה (דף מא), ולא אלה רמזים כאלו יזכירו בפירוש ענין גלותו זה. ○ והגאולה בברית ההיא השנית, גאולה שלמה מבבל על כולם. אמר (נצבים ל, א) וְהָיָה כִּי יִבְאוּ עֲלֶיךָ הָאֵלֶּה הַבְּרָכָה הַהִיא וְהַקְלָלָה וגו', והבטיח (שם, ה) וְהִשְׁתַּבַּח וְהִרְבָּךְ מֵאֲבֹתֶיךָ, שהיא הבטחה לכל שבטי ישראל, לא לשבטי העם. ושם הבטיח שיכרת ויכלה המגלים אותנו, שנאמר (שם, ז) וְנָתַן ה' אֱלֹהֶיךָ אֶת כָּל הָאֲלֹת הָאֵלֶּה עַל אֱלֹהֶיךָ וְעַל שְׁנֵאֲיֶךָ אֲשֶׁר רָדְפוּךָ, והנה אויבין ושונאין רמו לשתי האומות אשר ירדפו תמיד אחרינו. ואלה דברים יבטיחו בגאולה העתידה הבטחה שלמה יותר מכל חזיונות דניאל וכו'. ○ והנה הברית הראשונה, אשר בפרשה הזאת, הקב"ה כרת אותה, כי כן היה שמו הגדול עמנו בבית הראשון. והברית השנית שבפרשה והיה כי תבא, מפני משה, רמז לסילוק שכינתו לגמרי, שלא היה בבית שני רק כבוד שמו וכו'.

^{כז} פירוש: א. ערער.

^{כו} כמבואר בספר עזרא (ב, א-ב): וְאֵלֶּה בְנֵי הַמְּדִינָה הָעֵלִים מִשְׁבֵּי הַגּוֹלָה אֲשֶׁר הִגְלָה נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ בָּבֶל לְבָבֶל, וַיָּשׁוּבוּ לִירוּשָׁלַם וַיְהוּדָה אִישׁ לְעִירוֹ. אֲשֶׁר בָּאוּ עִם זְרֻבָבֶל יִשׁוּעַ נְחֶמְיָה שְׁרָיָה וְעֵלְיָה מֶרְדְּכַי בִלְשָׁן וגו'.

און 'דערנאָך' איז אָבער געווען פֿסָקָה נְבוּאָה. הגם ס'איז נאָך געווען די הייליגע תנאים, וואָס זענען געווען (כל דבריהם) בְּרוּחַ הַקּוֹדֶשׁ. אָבער 'דאָך' נישט 'אַזאַ השפעה ווי ווען ס'איז פֿאַרהאַן (געווען די נבואה, איז געווען) זייט ס'איז געווען פֿסָקָה נְבוּאָה^{כז}. אָבער דעמאָלטס [בזמן גלות בבל ותחלת הבית שני] איז נאָך געווען [נביאים].

מ

אבל בגלות האחרון ראתה התורה שיופסק הנבואה, ואף הרוח הקודש יופסק במשך הדורות של אריכות הגלות, אשר זהו התוכחה והקללה היותר קשה, וכמבואר באור החיים הק'.

אָבער געזען האָט מען דאָך [בנבואה], אַז נאָכ'ן חורבן בית שני, ווען ס'איז צייט שוין פון די נחמות [בסוף הגלות סמוך להגאולה], דעמאָלטס וועט שוין נישט זיין גאַרנישט [ואף לא בחינת רוח הקודש].

ווי דער אור החיים הקדוש זאגט^{כח}, די גרעסטע תוכחה איז, אזוי לדור ווען ס'וועט זיך אויפהערן דער רוח הקודש, ס'וועט זיך אויפהערן דעס גאַנצע התגלות, ס'וועט זיין א גרויסע הסתרה, א ביטערע.

מא

ובהפלאה פירש על דרך זה מאמר המשנה עין רואה, דמלפנים היו בישראל נביאים החוזים בנבואה, וגם אחר כך היה ואזן שומעת, שהיו משתמשים בבת קול ורוח הקודש, ועתה חסרנו כל אלה וְכָל מַעֲשֵׂיךָ [בספר] נִכְתָּבִים, שכל מה שצריך לעשות אין למצוא הדרך רק בדברי התורה וחז"ל הנכתבים בספר.

ווי זיי טייטשן דאָך^{כט} מיט דעם [ברמזו לשון המשנה (אבות ב, א) דע מה למעלה ממך, עין רואה, ואזן שומעת, וְכָל מַעֲשֵׂיךָ בספר נִכְתָּבִין].

^{כז} לשון רבינו בכל ענין זה הוא כלשון הזוהר הק' (ח"א דף רלח). [עוד בימיהם לפי ערך דרגתם] וז"ל: רְבִי יוֹסִי פִתַּח וְאָמַר, אֲסִיר לִגְפִן עִירָה וכו', תָּא חַזִי, כְּמָה אֲטִימִין אֵינִין בְּנֵי נֶשָׂא דְלָא יָדְעִין וְלָא מְשַׁגְּחִין בִּיקְרָא דְמֵאֲרִיהוֹן, וְלָא מְסַתְּפִיל בְּמִלִּי דְאֹרִימָתָא וכו'. בְּזִמְנָא קְדָמָא הָיָה 'נְבוּאָה' שְׂרִיא עֲלֵיהוּ דְבְנֵי נֶשָׂא, וְהָיוּ יָדְעִין וּמְסַתְּפִיל לְמַנְדֵּע בִּיקְרָא עֲלָא. בִּינָן 'דְּפִסְקָא נְבוּאָה' מְנִייהו, הָיוּ 'מְשַׁתְּמִשׁ בְּבַת קוֹל'. הִשְׁתַּא פִּסְקָא נְבוּאָה וּפִסְקָא בַת קוֹל, וְלָא מְשַׁתְּמִשׁ בְּנֵי נֶשָׂא אֲלָא בְּחֻלְמָא, וְחֻלְמָא דְרָגָא תַּתָּא הוּא לְבָר, דְּהָא תְּנִינָן (ברכות נז:) חֻלְמָא אֲחֵד מְשִׁשִּׁים לְנְבוּאָה וכו'.

^{כח} באור החיים הק' פרשת עקב (ח, יט): עוד ירצה באומרו פגוים וגו' פן תאבדון, כי מלבד אבידתם שאמר למעלה במאמר אָבֵד תאבדון, עוד צרה אחרת להם אחר שיאבדו, הנשארים בהם יהיו כגוים אשר וגו' כן יאבדון, פירוש שיכרת מהם 'נבואה ורוח הקודש', שיאבדו. ועל זאת יחיד לב עם ה', שאין קללה בעולם כזו, 'אוי לדורות' שטעמו כוס המר הזה מר ממות, והוא רחום ישוב ירחמנו כי יתן את רוחו בנו כימי קדם.

עוד יתבאר על זה הדרך, כי שלשה מיני פורענות קמו להם כאן, האחד דמיון שארע להם בחורבן הבית, שהרג מהם מה שהרג נבוכדנצר הרשע, והגלה הנשארים, והוא מאמר אבד תאבדון. ב' דמיון מה שארע להם בימי מרדכי, שביקש המן הרשע להשמיד להרגו ולאבד את כל היהודים, והוא מאמר כגוים אשר ה' מאבד, פירוש שגזר עליהם לא תחיה כל נשמה, כמו כן יהיה עונשם, וכמו כן היתה גזירת המן על ישראל, לולי זכות מרדכי ואסתר שעמדו ובטלו הגזירה, ולזה כפל לומר כן תאבדון, לומר שהוא דבר בפני עצמו. ג' גזירת העֶדֶר הנבואה מישראל, והוא מאמר עֶקֶב לא תִשְׁמְעוּן בְּקוֹל ה', הכוונה על זה הדרך, 'עקב' פירוש בסוף המוסרים והתוכחות, יהיה לכם זאת שלא תשמעו בקול ה'. וכבר כתבתי שאין יסורים מרים ממירות המות, כדבר הזה.

^{כט} בפתחא זעירא שבראש ספר הפלאה למסכת כתובות (אות ז): והנה אמרו חז"ל (אבות ב, א) דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים. וכתבנו בחידושינו (פנים יפות, פנחס כח טו), דהנה מצינו במשה רבינו ע"ה והנביאים אחריו, שהיה להם עינים לראות, והיו נקראים רואים, כדכתיב (שמואל א' ט, ט) כִּי לִנְבִיא הָיִים יִקְרָא לְפָנִים הָרָא. ואחר כך כשפסקה נבואה מישראל, היו משתמשים בבת קול, כמו שאמרו חז"ל (מגילה לב.) בפסוק וְאֶזְנֶיךָ תִּשְׁמָעֶנָּה דְּבַר גּוֹי' (ישע' ל, כא). ואחר כך בדורות האחרונים, לא זכו גם לשמיעת האזן, וכשראו שהתורה מתמעטת היתירו משום עת לעשות לה' לכתוב דברים שנאמרו בעל פה כדאיתא בגמרא (גיטין ס.). אם כן ראוי לאדם לשום אל לבו שפלות דורותינו, וכמה מעלות להם עלינו. וזה שכתוב דע מה למעלה ממך, רצה לומר הבט כמה מעלות למעלה ממך, עין רואה, שהם הנבאים, ואזן שומעת, המשתמשים בבת קול,

'קודם' [בדורות ראשונים] איז געווען עין רואָה, ס'איז געווען נביאים.
'דערנאָך' איז געווען אַזן שומעט, [שהיה] משתמשין בבת קול, מ'האָט געהערט.
'צום סוף' [בדורות האחרונים] איז וְכָל מַעֲשֵׂיךָ 'בספר' נִכְתָּבִים, מ'קאָן נישט טרעפן
גאָרנישט נאָר אין די תּוֹרָה הַקְדוּשָׁה, [ווייל ס'איז] חֲשָׁכוֹ הָרְאוֹת בְּאַרְבוֹת (קהלת יב, א), אַיִן
חֲזוֹן נִפְרָץ (שמואל א' ג, א).
דאָס איז די גרויסע הַסְתָּרָה.

מב

ולכן בגלות בכל כשהיו עמיהם גם נביאים, היה להם במה להתנחם ולהתחזק

איבערדעם, ביים חורבן בית ראשון האָט מען דאָך געוואוסט אַ זמן^{לא}, מ'האָט
געזען אַ קץ, מ'האָט געוואוסט ס'איז אויף זיבעציג יאָר.

און ס'איז געווען נְבִיאֵי אֱמֶת. ישעיה הנביא האָט מתנבא געווען 'נאָך פריער' ועל
בנין הבית שני, וכדרכיב [כֹּה אָמַר ה' לְמַשִּׁיחוֹ לְכוּרֶשׁ] (ישעי' מה, א), כורש האָט געזאָגט ה'
פֶּקֶד עָלֶיךָ^{לב}, זאָגט רש"י^{לג}, 'ווען' האָט אים השם יתברך געהייסן, זאָגט ער על ידי
ישעיה הנביא^{לד}.

ישעיה הנביא איז דאָך געווען ביים בית ראשון, און ער האָט 'שוין' געזאָגט די
נבואה אַז כורש וועט אויפבויען דאָס בית שני. און ס'וועט דויערן זיבעציג יאָר,
[שטייט אויך] אַרויס אין די נביאים^{לה}.

ס'זענען מיטגעגאנגען נביאים [גם בגולה] ביז צום סוף. אין דאָס גאַנצע גלות [בבל]
איז געווען לא פסקה נבואה, אפילו בגולה איז דאָרט געווען נביאים אינדערמיט.

ועתה ראה שכל מעשיך, רצה לומר שהוא משום עת לעשות לה', שלא ישתכחו מעשה המצות על מכונו,
והתירו להיות בספר נכתבים.

^ל עיין לעיל בהערה כז.

^{לא} ועיין בדברי האגרת תימן המובא לעיל בהערה יב.

^{לב} בספר עזרא (א, א-ב): כֹּה אָמַר כֶּרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס, כָּל מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ נָתַן לִי ה' אֱלֹקֵי הַשָּׁמַיִם, וְהוּא פֶּקֶד עָלֵי לִבְנוֹת
לוֹ בֵּית בִּירוּשָׁלַיִם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה. מִי בָכֶם מִכָּל עַמּוֹ יְהִי אֱלֹקֵינוּ עִמּוֹ וְיַעַל לִירוּשָׁלַיִם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה, וְיָבֵן אֶת בֵּית ה'
אֱלֹקֵינוּ וְיִשְׁאַל הוּא הָאֱלֹקִים, אֲשֶׁר בִּירוּשָׁלַיִם. [וכן הוא בדברי הימים ב' (לז, כג), והובא לקמן].

^{לג} ברש"י עזרא (א, א): וְהוּא פֶּקֶד עָלֵי. צוה עלי על ידי ישעיה הנביא לבנות לו בית המקדש בירושלים, כמו
שנאמר בספר ישעיה (מד, כח, מה, א) הָאֲמַר לְכוּרֶשׁ רַעִי וְכָל חִפְצֵי יִשְׂרָאֵל, וְלֹאֲמֹר לִירוּשָׁלַם תִּבְנֶה וְהִיכַל תִּסָּדֵר. כֹּה
אָמַר ה' לְמַשִּׁיחוֹ לְכוּרֶשׁ אֲשֶׁר הַחֲזָקְתִּי בִימֵינוּ וְגו', וכבר נאמרה נבואה זו על ידי ישעיה.

^{לד} וז"ל רבינו ביואל משה (א, סח): ואף בבית שני שלא היתה גאולה אמיתית (פי' גאולה גמורה) כנודע (עי' עזרא ט, ח-
י. ובגמרא ברכות ד. ורש"י שם), והיה על ידי כורש, מכל מקום היה הכל על ידי נבואה, שמלבד שידעו הזמן המבואר
בקרא שבעים שנה, עוד התנבאו להם חגי זכריה ומלאכי על כל מה שעשו כמבואר בקראי (עזרא ה', א. ו. יד. ויע'
בגמרא מגילה טו), ואף כורש עצמו עשה על ידי נבואה כמבואר בקרא (עזרא א, ב) כֹּה אָמַר כֶּרֶשׁ וְגו' נָתַן לִי ה' אֱלֹקֵי
הַשָּׁמַיִם וְהוּא פֶּקֶד עָלֵי לִבְנוֹת לוֹ בֵּית בִּירוּשָׁלַם, ופירש"י פקד עלי שצוה עלי על ידי ישעיה הנביא. והרי שעשה
זה בשביל אמונתו לנבואת ישעיה הנביא, לא בשביל פעולה אחרת. וזה ודאי שהגאולה העתידה תהיה
בהתגלות הרביה יותר מכמו שהיה בבית שני, כמו שמוכח בזה להלן.

^{לה} בספר ירמיה (כה, יא-ב): וְהִיָּתָה כָּל הָאָרֶץ הַזֹּאת לְחֶרֶבָה לְשָׁמָּה, וְעָבְדוּ הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה אֶת מֶלֶךְ כָּכָל שְׁבָעִים שָׁנָה.
וְהָיָה כְּמַלְאוֹת שְׁבָעִים שָׁנָה אֶפְקֵד עַל מֶלֶךְ כָּכָל וְעַל הַגּוֹי הַהוּא נָאֵם ה' אֶת עֲוֹנוֹ וְגו'.

ועוד שם (כט, י): כִּי כֹה אָמַר ה', כִּי לִפִּי מְלָאֵת לִכְבֹּל שְׁבָעִים שָׁנָה אֶפְקֵד אֲתֶכֶם וְהִקְמַתִּי עֲלֵיכֶם אֶת דְּבָרֵי
הַטּוֹב לְהַשְׁכִּיב אֲתֶכֶם אֶל הַמָּקוֹם הַזֶּה.

ובדברי הימים ב' (לז, כא-ג): לְמַלְאוֹת דָּבָר ה' בְּפִי יִרְמְיָהוּ, עַד רָצָתָה הָאָרֶץ אֶת שְׁבִתוֹתֶיהָ כָּל זְמַי הַשָּׁמָּה
שְׁבִתָּהּ, לְמַלְאוֹת שְׁבָעִים שָׁנָה. וּבִשְׁנַת אַחַת לְכוּרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס לְכָלוֹת דָּבָר ה' בְּפִי יִרְמְיָהוּ, הָעִיר ה' אֶת רוּחַ כּוֹרֶשׁ
מֶלֶךְ פָּרַס וַיַּעֲבֵר קוֹל בְּכָל מַלְכוּתוֹ וְגַם בְּמִקְרָב לֵאמֹר. כֹּה אָמַר כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס, כֹּל מַמְלָכוֹת הָאָרֶץ נָתַן לִי ה'
אֱלֹקֵי הַשָּׁמַיִם וְהוּא פֶּקֶד עָלֵי לִבְנוֹת לוֹ בֵּית בִּירוּשָׁלַם אֲשֶׁר בִּיהוּדָה, מִי בָכֶם מִכָּל עַמּוֹ ה' אֱלֹקֵינוּ עִמּוֹ וְיַעַל.

מג

אבל גלות האחרון נתארך כל כך, וההסתרה גדלה עד מאוד, ואין רואין במה להתנחם ולהתחזק, וכל זה רמזה התורה במה שלא נאמר בתוכחה השניה שום נחמות

אָבער דאָס חורבן בית שני, דעס ציהט זיך.

האָט מען געזען [פון פאָראַויס, אַז] ווען ס'וועט קומען די צייט פון די נחמה, וועט זיין אַ ביטערע הַסְתָּרָה, מ'וועט נישט זען גאָרנישט.

נישטאָ קיין שום נַחְמָה.

מ'זעט נישט, מ'הערט נישט.

מ'האָט געזען די גרויסע הַסְתָּרָה, איבערדעם האָט מען נישט אַריינגעשטעלט קיין נַחְמָות, וואָרן מ'זעט נישט גאָרנישט.

נישט אַזוי ווי ביים בית ראשון, ביי די ערשטע קללה, האָט מען געזען.

מד

ולכן בגלות האחרון כשאין לנו שום נביאים ובעלי רוח הקודש, נשאר להתחזק רק בבטחון בהקב"ה בעצמו, ולכן נזכר שם הוי"ה בתוכחה זו, כי רק זאת היא נחמתנו. משא"כ בגלות בבל לא היה צריך למימרא, כי היו רואין עדיין בהתגלות

נאָר, וואָס'זשע דען איז די נַחְמָה ?

אַז מ'זאָל זיך פאַרלאָזן אויפן באַשעפער !

איבערדעם שטייט דער שם הוי"ה דערניצען, [וואָס] דעס איז נישטאָ אין די ערשטע תוכחה.

וואָרן דעמאָלטס איז געווען הַתְּגָלוֹת, מ'האָט אַרויסגעזען די נַחְמָות, [ולכן] האָט מען דאָס נישט געדאַרפט צו זאָגן.

אָבער די קללות [שבמשנה תורה], וואָס ס'ווייזט אויף דעם [על זה הגלות], אויפן [חורבן] בית שני. ס'ווייזט אויפן בית שני, ווען ס'איז אַ גרויסע 'הַסְתָּרָה'. איז 'דאָס' דעס גאַנצע [קיום ונחמה], נאָר אַז מ'דערמאָנט זיך אַז ס'איז דאָ אַ באַשעפער אויף דער וועלט !

אויף דעם קען מען זיך פאַרלאָזן !

און עפעס אַנדערש גאָרנישט !

ס'איז נישטאָ אויף וואָס צו קערן זיך, און וואָס צו ווענדן. טאַקע נאָר צו בורא כל עולמים^{לו}.

מה

דעמאָלטס אין גלות בבל איז געווען נאָך נְבִיאֵי אֱמֶת וואָס זענען מיטגעווען ביזן בית [שני, און] מ'האָט נאָך געדענקט דאָס בית ראשון, ס'איז נאָך געווען אידן [מהבית ראשון], דעס דור איז נאָך געווען.

[וכמבואר בפסוקים^{לו}, כי] בשעת מ'האָט אויפגעבויעט דאָס בית שני איז געווען גרויס די בְּכִיּוֹת פון די וואָס זיי האָבן [נאָך] געזען דעם בית ראשון.

^{לו} ועיין בשמות רבה (א, ח) : וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל אָחָיו וְכָל הַדּוֹר (שמות א, ו) וכו', אף על פי שמת יוסף ואחיו, אֲלֵקִיָּהֶם לא מת וכו'.

ובמשנה סוטה (מט:) : בעקבות משיחא חוצפא יסגא וכו', ועל מה יש לנו להשען, על אבינו שבשמים.

^{לו} בספר עזרא (ג, יב-יג) : וַרְבִּים מִהַכְּהֻנִּים וְהַלֵּוִיִּם וְרָאשֵׁי הָעָבֹת הִזְקִינִים אֲשֶׁר רָאוּ אֶת הַבַּיִת הָרָאשׁוֹן, בְּיָסְדוֹ זֶה הַבַּיִת בְּעֵינֵיהֶם, בָּכִים בְּקוֹל גָּדוֹל, וַרְבִּים בְּתוֹרֵעָה בְּשִׁמְחָה לְהָרִים קוֹל. וְאִין הָעָם מְבִירִים קוֹל תְּרוּעַת הַשִּׁמְחָה

זיי האָבן נאָך אַלעס געזען פאַר די אויגן, ס'איז געווען אַלעס מיט חזיונות, מ'האָט געזען און מ'האָט געהערט.

מו

אַבער דעם האָט מען דאָך געזען, די תוכחה, אַז ווען דאָס וועט טרעפן, האָט מען אַריינגעוואָרפן אין הַסֵּתֶרָה. [און] אפילו דאָס איז נאָכנישט געווען אינגאנצן דעמאָלטס [בשעת החורבן] ווען מ'איז געגאנגען [אין גלות], זיי אָבער האָבן דאָך געזען דעם אָמֶת [מה שיהיה בסוף הגלות], ברוח קדשם האָבן זיי דאָך אַלעס געזען, אַז [דער חורבן בית שני] דעם ברענגט אַזא גלות, אַזא גרויסע הַסֵּתֶרָה, [ווען] ס'איז נישטאָ קיין נחמֹות. [ולכן בתוכחה זו] שטייט נישט גאַרנישט [קיין נחמה], נאָר דער בורא עולם אַליין, [כי רק הקב"ה בעצמו יגאלנו מגלות זה].

מז

ועוד כי סיום ונחמת הגלות הוה, שהוא הגאולה העתידה, יהיה הכל רק ע"י הקב"ה בעצמו, ולא כמו שהיה בשאר הגאולות שהיה גם ע"י שליחות משה רבינו או עזרא הסופר, וכמבואר החילוק בוהר פרשת ויקרא אַזוי שטייט אין זוהר הקדוש פרשת ויקרא^ל, משל למטרוניתא, ער האָט זי אַוועקגעשיקט [פֿעמִים ושלש], און ער האָט נאָך איר געשיקט [להחזירה]. [אַבער] דאָס לעצטע מאָל האָט ער געזאָגט, אומי מַלְכָּא [=נשבע המלך], ער האָט געזאָגט ס'וועט אַנדערש נישט גיין, [נאָר] ער מוז אַליין גיין, זי אויפהייבן און זי אַריינברענגען [להיכלו]. אַזוי איז דאָס לעצטע גלות, [בין] די גאולה וועט נאָר דער בורא כָּל עוֹלָמִים אַליין

לְקוֹל בְּכִי הָעָם, כי הָעָם מריעים תרועה גדולה, והקול נשמע עד למרחוק. - ופירש"י: בְּקִסְדוֹ זֶה הַבַּיִת. כשהיו רואין בניין בית זה היו בוכין, מתוך שהיו זוכרים אותו בנין גדול של בית ראשון: וְרַבִּים. אשר לא ראו בנין בית ראשון, היו שמחין ומריעין בשמחה בקול גדול, מרוב שמחתן שיצאו מגלותן: וְאִין הָעָם מְפִירִים. אותן השומעים לא היו מכירים קול תרועה של שמחה, מפני קול בכי העם, שהרי העם השמחים היו מריעים תרועה גדולה, וקול הבכי נשמע יותר ויותר עד למרחוק. [ויעין עוד בגמרא הוריות (ו.) דרובם היו מאותן שעוד זכרו הבית ראשון].

^ל בוהר הקדוש (ויקרא דף 1): תא חזי, בְּכֻלָּהוּ גְלוּתָא דְגִלּוּ יִשְׂרָאֵל, לְכֻלָּהוּ שׁוּי זְמַנָּא וְקִצָּא, וּבְכֻלָּהוּ הָווּ יִשְׂרָאֵל תִּיבִין לְקוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, וּבְתוֹלַת יִשְׂרָאֵל הָיָה תַבַּת לְאַתְרָהּא בְּהֵימָא זְמַנָּא דְגָזֹר עָלֶיהָ. וְהִשְׁתָּא בְּגִלּוּתָא דָּא בְּתֵרָהּא לֹאוּ הָכִי, דְּהָא הָיָה לֹא תִתּוּב הָכִי כְּזִמְנִין אַחֲרֵינִין, וְהָיָה קָרָא אוֹכַח, דְּכְתִיב (עמוס ה, ב) נְפִלָה לֹא תוֹסִיף קוֹם בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל, נְפִלָה וְלֹא אוֹסִיף 'לְהִקְמִי' לֹא כְּתִיב. ○ מִתַּל לְמַלְכָּא דְרָגוּ עַל מְטְרוֹנִיתָא, וְאַשְׁדִּי לָהּ מֵהִיכְלִיהָ לְזִמְנָא יְדִיעָא, כִּד הָוָה מְטִי הָהוּא זְמַנָּא, מִיד מְטְרוֹנִיתָא הָיָה עֲצֻלָּת וְתַבַּת קָמִי מַלְכָּא. וְכֵן זְמַנָּא חֲדָ, וְתֵרִין, וְתַלַּת זְמַנִּין. לְזִמְנָא בְּתֵרִיתָא, אַתְרַחַקַּת מֵהִיכְלָא דְמַלְכָּא, וְאַשְׁדִּי לָהּ מַלְכָּא מֵהִיכְלִיהָ לְזִמְנָא רְחִיקָא. אַמֵּר מַלְכָּא, הָיָה זְמַנָּא לֹאוּ הוּא כְּשָׂאֵר זְמַנִּין דְּהָיָה תִּתִּיב קָמִי הָכִי, אֲלֵא אֲנָא אִיזִיל עִם כָּל בְּנֵי הִיכְלִי וְאַתְּבַע עָלֶיהָ. כִּד מְטָא לְגַבָּהּ, חֲמָא לָהּ דְּהָיָה שְׂכִיבַת לְעַפְרָא. מֵאן חֲמָא יְקָרָא דְמְטְרוֹנִיתָא בְּהֵימָא זְמַנָּא וּבְעוֹתִין דְמַלְכָּא קְלָבָהּ, עַד דְּאַחֲדִי לָהּ מַלְכָּא בִּידִי וְאוֹקִים לָהּ וְאַיִתִּי לָהּ לְהִיכְלִיהָ, וְאוֹמִי לָהּ דְלָא יִתְפַּרֵּשׁ מִיָּה לְעֻלְמִין וְלֹא יִתְרַחֵק מִיָּה. ○ כִּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא, כָּל זְמַנִּין דְכֻנְסַת יִשְׂרָאֵל בְּגִלּוּתָא, כִּד הָוָה מְטִי זְמַנָּא, הָיָה אֲחִיתָא וְהִדְרַת קָמִי מַלְכָּא. וְהִשְׁתָּא בְּגִלּוּתָא דָּא לֹאוּ הָכִי, אֲלֵא קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא יוֹחִיד בִּידְהָא וְיוֹקִים לָהּ, וְיִתְפַּיֵּס בְּתֵרָהּ וְיִתִּיב לָהּ לְהִיכְלִיהָ. וְתָא חֲזִי דְהָכִי הוּא, דְּהָא כְּתִיב נְפִלָה לֹא תוֹסִיף 'קוֹם'. וְעַל דָּא כְּתִיב (עמוס ט, יא) בְּיוֹם הַהוּא 'אָקִים' אֶת סֶכֶת דָּוִיד הַנִּפְלָת, הָיָה לֹא תוֹסִיף קוֹם כְּזִמְנִין אַחֲרֵינִין, אֲבָל אֲנָא אוֹקִים לָהּ, וְעַל דָּא כְּתִיב בְּיוֹם הַהוּא אָקִים אֶת סֶכֶת דָּוִד הַנִּפְלָת, אֲנִי אָקִים אֶת סֶכֶת דָּוִד. מֵאן סֶכֶת דָּוִד, דָּא בְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל, הַנּוֹפֶלֶת, כְּמָה דְכְּתִיב נְפִלָה. וְדָא הָיָה יְקָרָא דְבְּתוֹלַת יִשְׂרָאֵל וְתוֹשְׁבִתָּהּ דִּילָהּ וְכו'. וְדָא אוֹלִפְנָא בְּהֵימָא שְׁעֵתָא. ○ אַמֵּר רַבִּי הִהוּדָה וְכו', דִּתְגִּין אַמֵּר רַבִּי יוֹסִי, זְמִין קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא לְאַכְרָזָא עַל כֻּנְסַת יִשְׂרָאֵל וְיִימָא הַתְּנַעֲרִי מַעְפָּר קוּמִי שְׁבִי יִירוּשָׁלַיִם (ישעי' נב, ב), כְּמָאן דְּאַחֲדִי בִידָא דְחַבְרִיָּה וְיִימָא הַתְּנַעֲרִי, קוֹם, כִּד קוּדְשָׁא בְּרִיךְ הוּא יוֹחִיד בָּהּ וְיִימָא הַתְּנַעֲרִי, קוּמִי.

קומען, און ער וועט ארויסשלעפן אידן פון מעפּר. 'ער' וועט זיי ברענגען צו זיך, און ער וועט מקרב זיין אידן^ט.

מח

ווייל 'די' גאולה וועט זיין נאָר דורכן בורא פֿל עולמים אליין.
[ווי] דער מדרש^ט זאגט [בפסוק] וּפְדוּיֵי ה' יִשְׁבּוּן (ישעי' לה, ח), לא כתיב וּפְדוּיֵי מֶשֶׁה, או וּפְדוּיֵי מֹשֶׁה, אלא פְּדוּיֵי ה', [ווייל] ביי דעם [בגאולה וו] איז פְּדוּיֵי ה' יִשְׁבּוּן.

מט

איבערדעם ביי 'די' תוכחה שטייט כ"ו פעמים דער שם הוי"ה.
דאָס שטייט נישט אין 'יענע' תוכחה, ניטאַמאָל איין מאָל איז געמאָלדן דער שם הוי"ה. ווייל דעמאָלטס איז עס נאָך געווען דורך צדיקים, דורך מענטשן.
און [ביים בנין] בית שני איז דאָך נאָך געווען ווייניגער ווי דער [בנין] בית ראשון, [שהרי] ס'איז שוין געווען 'געמישט' דערינען, ס'איז דורך די אומות אויכעט געווען, דורך פּוֹרְשֵׁן.
אַמֶּת ס'איז געווען מיט א כַּח פון נבואה, מיטן כַּח הַתּוֹרָה פון עזרא הסופר. אָבער די בְּשׁוּרָה איז געוועזן געאָנאָנען דורך פּוֹרְשֵׁן.

נ

ביי דעם אָבער, אָבער די גאולה העתידה, איז דורכ'ן בורא פֿל עולמים אליין.
איבערדעם האָט מען געשריבן דעם שם הוי"ה דערינען, [ווייל] דאָס וועט אינגאָנצן נְתַהפֵּךְ ווערן [לברכה] מיטן כח פון ה' ברוך הוא.

נא

[אבל מצד התגלות הנבואה והצדיקים, נמצא] דאָס איז אַ גרויסע הסתרה.
איבערדעם האָט מען אונז דאָס מוריע געווען, מ'טרעפט נישט קיין נחמות,

^ט וועיין בויואל משה (א, עה) שמעתיק רבינו דברי הוזהר אלו, ואח"כ כתב וז"ל: והנה גם בגאולות הקודמות, אף שידעו הזמן, אעפ"כ היה הכל על פי נבואה, בשליחותו של הקב"ה. שגם בימי עזרא, שלא היה התגלות כמו במצרים על ידי משה ואהרן, מכל מקום לא עשו זיו כל שהוא בלי נבואה, כמבואר בכתובים, וכל תנועה ותנועה היתה בשליחותו של הקב"ה, ועזרא הסופר שהיה נביא אמת היה המנהיג, ומכל מקום כתוב בווהר הקדוש שכל הגאולות הקודמין היו בבחינת תבת קמי מלכא ולא יהיה כן בגלות הזה, שלא תוכל לקום מעצמה כמו בגליות הראשונות עד שיבוא הקב"ה עם כל בני היכליה ויוחיד בידיה ויוקים לה. וכן מבואר בווהר הקדוש פרשת פקודי (דף רלט:) ובתיקונים (דף עה:) שאסור למיקם מעצמם. ועל כרחק שאי אפשר אלא בבחינה גבוה יותר מהגאולות הקודמות. וקל וחומר שלא לקום מעצמו בבחינה שפילה שעשו האפיקורסים, שזה ודאי נגד הקרא דלא תוסיף קום כמבואר בווהר הקדוש. והחושב על זה אין זה אלא דעת מינות, והחוש העיד בכל אלו הדורות, שכל אותן שהלכו במחשבה זו ליקח ממשה וגאולה מעצמם קודם ביאת המשיח, נעשו אחר כך מינים ואפיקורסים לגמרי, כי כח המינות נשרש בזה.

^ב במדרש תהלים (שוח"ט, מזמור קז): אמר רבי ברכיה בשם רבי חלבו בשם רבי שמואל, מה הוא יאמר גאולי ה' (תהלים שם, ב), אלו ישראל. וכן ישעיה מפרש וּפְדוּיֵי ה' יִשְׁבּוּן, ולא פְּדוּיֵי אֱלֹהֵי, ולא פְּדוּיֵי מֶלֶךְ הַמַּשִּׁיחַ, אלא פְּדוּיֵי ה'.

וועיין בתנחומא (סוף אחרי): עם נושע ב'ה' (ברכה לג, כט), אמר הקב"ה לישראל, בעולם הזה הייתם נושעים על ידי בשר ודם, במצרים על ידי משה ואהרן, בימי סיסרא על ידי ברק ודבורה, במדינים על ידי שמגר בן ענני, וכן על ידי אשופטים, ועל ידי שהיו בשר ודם הייתם חוזרים ומשתעבדים, אבל לעתיד לבא אני בעצמי גואל אתכם, ושוב אין אתם משתעבדין, שנאמר (ישעי' מה, יז) וְיִשְׂרָאֵל נושע ב'ה' תְּשׁוּעַת עוֹלָמִים.

ס'שטייט נישט, אָבער מַפְלֵם יַצִּילֵנוּ "ה'", דער בּוֹרֵא עוֹלָם וועט דאָס אַלעס מַהפֶּךְ זיין [לטובה ולברכה].

מ'זאָל מיר די זְכִיָּה האָבן עס צו דערלעבן בְּקָרָב.
מ'זאָל מיר זוכה זיין צו זען דאָס התגלות פונעם בּוֹרֵא כָּל עוֹלָמִים.
מ'זאָל די זְכִיָּה האָבן מ'זאָל אַרויס פון דער גרויסער הסתרה.

נב

קושיא ו

ועל דרך זה יש לפרש מה שאמרו בגמרא דקללות שבמשנה תורה משה מפי עצמו אמרן. וקשה דהא כל אות שבתורה היה הקב"ה אומר ומשה כותב

איבערדעם שטייט^{מא} [קללות שבמשנה תורה] משה מפי עצמו אמרן.

[ולכאורה] איז דען דאָ אײַן וואָרט [בתורה שנאמרה מפי עצמו, והלא] די גאַנצע תורה הקדושה איז דאָך פון הקדוש ברוך הוא^{מב}, [שהקב"ה אומר ומשה כותב] [כבא בתרא טו].

נג

אלא שכבר פירשו שם התוספות כי לעולם היה זה ברוח הקודש, רק שנאמרה בסגנון שמושה הוא המדבר. אבל אכתי צ"ב מאי שנא הכא שנאמרו הדברים בסגנון כזה, דמשה הוא המדבר ומיחס הדברים לה', משא"כ בתוכחה ראשונה שהקב"ה הוא המדבר

נאָר דער טײַטש איז דאָך, [ווי] תוספות זאָגט^{מג} וברוח הקודש. [ס'איז] טאָקע מפי משה, אָבער ס'איז אויך געווען ברוח הקודש [מפי הקב"ה].
אָבער ס'איז סוף כל סוף איז אַ נפקא מינה [בין סגנון אמירת תוכחה זו לסגנון אמירת תוכחה דתורת כהנים, וצריך טעם לזה].

נד

ישוב קושיא ו

אמנם יש לומר דזה בא לרמוז כי משה רבינו יהיה הגואל גם לעתיד כדאיתא בזהר, וגם שיבא ביחד עם אליהו כמבואר במדרש, ולכן נאמרו הדברים בסגנון שמושה הוא המדבר, כי סוף התוכחה בזמן הנחמה והישועה יהיה ע"י משה, מה שלא היה כן בסוף גלות בבל. אבל עצם הגאולה יהיה רק ע"י הקב"ה בעצמו, מה שלא היה כן בשאר הגאולות, ולכן נזכר שם הוי"ה בכל ענין

[נאָר] ס'שטייט אין זוהר^{מד} אַז דער גוֹאֵל האַתְרוֹן וועט זיין משה רבינו.

^{מא} בגמרא מגילה (מגילה לא): ואין מפסיקין בקללות. מנא הני מילי, אמר רב חייא בר גמדיא אמר רבי אסי, דאמר קרא (משלי ג, יא) מוסר ה' בְּנִי אֶל תִּמָּסֵס [פירש"י: והמפסיק בהן מראה עצמו שקשה לו לקרות. ובמסכת סופרים (פרק יב) יליף לה מסיפיה דקרא, ואל תקון בתיכחתו, אל תעשו קוצין קוצין. פסקים פסקים, לשון קציצה]. ריש לקיש אמר, לפי שאין אומרים ברכה על הפורענות. אלא היכי עביד, תנא כשהוא מתחיל מתחיל בפסוק שלפניהם, וכשהוא מסיים מסיים בפסוק שלאחריהם. ○ אמר אביי, לא שנו אלא בקללות שבתורת כהנים, אבל קללות שבמשנה תורה פוסק. מאי טעמא, הללו בלשון רבים אמורות, ומשה מפי הגבורה אמרן [ונעשה שליח לומר כך אמר לי הקב"ה, שהרי אמורין בלשון ונתתי, והפקדתי, ושלחתי, מי שהיכולת בידו לעשות], והללו בלשון יחיד אמורות, ומשה מפי עצמו אמרן [במשנה תורה כתיב יכנה ה', ידבר ה' בך, משה אמרן מאליו, אם תעברו על מצותיו הוא יפקיד עליכם].

^{מב} וכמבואר בגמרא סנהדרין (טז): תנו רבנן, פ' דבר ה' בְּנֵה וּמַצֵּתוֹ הִפֵּר הַפֶּרֶת תַּפְרָת (במדבר טו, לא), זה האומר אין תורה מן השמים. דבר אחר כי דבר ה' בזה, זה אפי'קורס. דבר אחר כי דבר ה' בזה, זה המגלה פנים בתורה וכו'. תניא אידך כי דבר ה' בזה זה האומר אין תורה מן השמים, ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקדוש ברוך הוא אלא משה מפי עצמו, זהו כי דבר ה' בזה. ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים חוץ מדקדוק זה מקל וחומר זה מגורה שוה זו, זה הוא כי דבר ה' בזה.

^{מג} בתוספות מגילה (שם): משה מעצמו אמרם. וברוח הקודש.

קען טאָקע זיין [אז] דער בורא כל עולמים האָט שוין דאָס מרמז געווען, [במה שנאמרו תוכחה זו בסגנון שהוא "מפי משה", לרמז כי] 'ער' וועט זיין דער שליח.
[און] 'ער' וועט מיטקומען מיט אַלְהֵינוּ - אַזוי ווי ס'שטייט אין מדרש^מ - [צו] מְבַשֵּׁר זיין די גאולה.
ער וועט 'זיין' [דאָרט], אָבער ס'וועט 'געטון' ווערן דורכן בורא כל עולמים אַליין, איז דאָס ביידע אָמַת^מ.
איבערדעם איז געווען מפי משה.

נה

[מה שאין כן ביי] די ערשטע תוכחה, אין דעם האָט משה נישט געהאָט קיין חלק אין דער גאולה. ס'איז געווען עזרא הסופר, חגי זכריה ומלאכי, די נביאים שבדור, די נביאים וואָס זענען געווען 'באותו הדור', דורך זיי [איז געווען די גאולה פון גלות בבל].

נו

אָבער די גאולה העתידה - שטייט - וועט זיין דורך משה רבינו, ער וועט קומען. און דער עיקר וועט דאָך זיין, דערנאָכדעם דער עיקר הגאולה וועט ווייטער געטון ווערן דורכן בורא כל עולמים אַליינס.

נז

איבערדעם האָט מען דאָס געהייסן זאָגן פאַר משה'ן [שהוא יהיה המְדַבֵּר], וואָרן 'ער' פירט עס ביז צום סוף. די ענדע, דער סיום פון דער תוכחה, ווען ס'וועט קומען די ישועה, וועט ער צוריקקומען, וועט זיין משה רבינו, וועט מוזן זיין כוחו של משה. און דאָס וועט ברענגען דאָס התעוררות [דלעילא] אַז דער בורא עולם אַליין וועט אויסלייזן אידן.

עח

המשך ישוב הקשויות בענין פרשת התוכחה

ישוב קושיא ג

מה שמפסיקין שבת אחת קודם ראש השנה, בא לרמז דענין תכלה שנה וקללותיה יוכל להיות עוד גם בשנה זו עצמה אף מרם ראש השנה

איבערדעם ווען ס'קומט טאָקע אַצינדערט דערנאָך די הייליגע טעג, אפשר איז דאָס ביידע אָמַת, [סיי אַז] מ'ליינט די תוכחה [כדי] ס'זאָל זיין תְּכֵלֶה שָׁנָה וְקִלְלוֹתֶיהָ, און [סיי אַז] מ'לאָזט איבער אַ שבת פאַר ראש השנה [שקורין בה פרשת נצבים, כדי לרמז בזה, אַז] ס'איז נאָך אַ מציאות אין דעם יאָר אַליין מ'זאָל שוין זען עפעס, און ס'זאָל שוין זיין [טאָקע] תְּכֵלֶה שָׁנָה וְקִלְלוֹתֶיהָ. [בשנה זו עצמה].

^מ בזהר הק' (ח"ב דף קכ. וח"ג דף רפ.). ורמזוהו בפסוק מה שְׁהִיָּה הוּא שְׁהִיָּה (קהל א, ט), דהוא ראשי תיבות 'משה', ורומז דכמו שהיה משה בגאולת מצרים, כן הוא שיהיה בגאולה העתידה.
^נ ועיין בזה גם באור החיים הק' (ריש תצוה, ויחי מט יא, ועוד). ועיין בויואל משה (א, לו. ובסוף ההקדמה בטעם הא' לקריאת שם הספר).

^מ בדברים רבה (ג, יז): אמר ליה הקב"ה, משה, חייך כשם שנתת את נפשך עליהן בעולם הזה, כך לעתיד לבא כשאביא להם את אליהו הנביא, שניכם באין כאחת.

^נ דרמזו כאן שתי הבחינות, ע"י שנזכר כאן שם הוי"ה דוקא, ולעומת זה נאמרה בסגנון מפי משה.

עט

ברכת הקודש

אז דער בורא כל עולמים זאל העלפן, - אזוי ווי מ'קומט זיך צונעזאם מאַרגן דאָס ערשטע מאָל [לאמירת סליחות], - אַז מ'זאל די זכִּיָּה האָבן [צו] זאָגן 'אַמֶּת'דיגע דְּבוּרִים' פֿאַרן בּוֹרָא פֿל עוֹלָמִים.

אונז זאל מיר נאָך די זכִּיָּה האָבן, נאָך מִתְקֵן צו זיין וואָס מ'האַט פּוֹגֵם געווען. דער בורא כל עולמים זאל נאָך דערפֿרייען אידישע הערצער, אַז מ'זאל מיר די זכִּיָּה האָבן צו זען הַשְׁפָּעַת קְדוּשָׁה.

אז מ'זאל די זכִּיָּה האָבן [זיך] מִדְּבֵק צו זיין אין בּוֹרָא פֿל עוֹלָמִים. ס'זאל טאַקע באַמֶּת נְתוּמִים ווערן דער קֶרֶן הַתּוֹרָה און דער קֶרֶן הַקְּדוּשָׁה און דער קֶרֶן הַטְּהָרָה, בישראל.

מ'זאל מיר זוכה זיין צו זען די יְשׁוּעָה שְׁלִימָה. מ'זאל מיר זוכה זיין צו זען במהרה הִתְרוּמָמוֹת קֶרֶן הַתּוֹרָה וְהַתְּגָלוֹת כְּבוֹד שָׁמַיִם עֲלֵינוּ, מִתּוֹךְ נֶחֱת וְשִׁמְחָה, מִיט אַ שְׁנַת גְּאוּלָּה וְיְשׁוּעָה. אונז זאל מיר טאַקע בְּמַהְרָה געהאַלפן ווערן. דער בורא כל עולמים זאל אויפֿרעכטן אידישע הערצער, מִיט אַ יְשׁוּעָה שְׁלִימָה. יִרְחֵם עַל עַמּוֹ וְעַל אֶרְצוֹ.

דער בורא כל עולמים זאל שוין צוזען די גרויסע נְסִיוֹנוֹת, אין דעם גרויסן שְׁפָלוֹת. וואָס קאָן מען דען טון, אין וואָס קאָן מען זיך אָנכאַפֿן. מ'זאל די זכִּיָּה האָבן במהרה מ'זאל מיר זוכה זיין לִישׁוּעָה שְׁלִימָה. מ'זאל מיר זיך אויסבעטן שוין אַמֶּת'דיג, אַמֶּת'דיג שוין אין 'דעם יאָר'. מ'זאל האָבן הֶכְנָה, ס'קומט די הייליגע טעג. מ'זאל בְּמַהְרָה געהאַלפן ווערן מִיט די יְשׁוּעָה אַמֶּתִית. מ'זאל זוכה זיין צו זען זיך תִּיכּף מִיט מְשִׁיחַ ! בְּנֶחֱת און מִיט שִׁמְחָה ! בְּהִתְגַּלוֹת כְּבוֹד שָׁמַיִם עֲלֵינוּ, בְּמַהְרָה בְּיָמֵינוּ אָמֵן.

